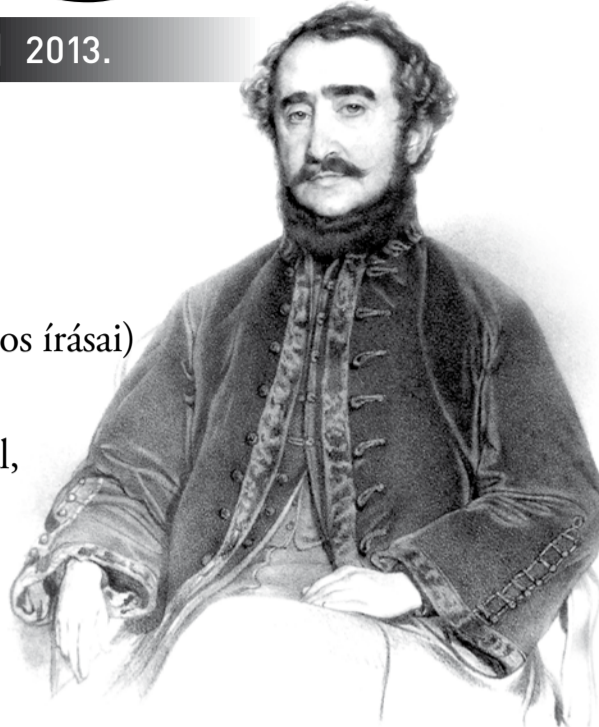

STÁDIUM

Stádium Társadalmi és Kulturális Hírlap II. évf. 7. szám | 2013.

A TARTALOMBÓL

- Szárszói gondolatok Lakiteleken és a Parlamentben (Bíró Zoltán, Kahler Frigyes, Pozsgay Imre és Szentmártoni János írásai)
- Kiss Tamásra emlékezünk
- Oláh Zoltán eddig még nem közölt beszélgetése Nagy Bélánéval, Nagy László és Ágh István édesanyjával
- Felavatták Utassy József síremlékét!
- László Bandy rajzai

Kiss Tamás Fiannak, hangszereibe

Pendítsd csak kobzod, citerád,
gitárod, lantodat,
valahol tört szemeket látsz,
meggyötört arcokat.

El kell találni, kit, mi bánt,
s kinek melyik való,
hangold arra a húrt, a fát,
légy te örömadó.

Egy délkörnyi örömet szelj,
hogy csorduljon leve,
a mindenségéből, ennyi kell,
hogy gyógyuljunk vele.

Egy karcnyi fény, parányi hó
hiányzik már nagyon
e vak, e lassan öszülő
magányos csillagon.

Ára: 300 Ft

TÖRTÉNELMI FORDULATOK ÉS ÉRTÉKVÁLSÁG

Pozsgay Imre

A XX. század történelme a válságok és a sorsfordító pillanatok történelme. A magyarság életében a szárszói találkozónak azért van különös jelentősége, mert a legmélyebb magyar krízis okait kívánta feltárni, s olyan útkereső tanácskozásnak is bizonyult, mely a nagyhatalmak marakodásának árnyékában felkínálta számunkra a harmadik út esélyét, a függetlenséget, tehát a magyar megmaradás legnagyobb lehetőségét.

Vajon jelent-e még a mai fiataloknak Szárszó bármit is? Fiatalemberként Szárszóról, mint közismereti tárgyról nekem voltak fogalmaim, ám élményeim nem. A legendás konferencia atmoszférájával kapcsolatos hangulatot különös körülmények között, az Egyesült Államok földjén tapasztalhattam meg, 1982-ben. A Püski családnál kerülhetett erre sor, New Yorkban, egy hónapos vendégjárásom során. Az amerikai kormány vendégeként az egész kontinentet bejárhattam. New Yorkban azt kértem, hogy a magyar, és lehetőleg az '56-os emigráció képviselőivel valamint a magyar szellemi élet legjelesebb tanúival találkozhasak. Gombos Gyulával, Nagy Károllyal és másokkal foghattam baráti kezét.

Először Püskiéknél hallhattam közvetlenül a szárszói tapasztalatokról és élményekről, s ennek hatására eltűnt belőlem az az idegenkedés, amely a közvetett információk birtokában addig egy kissé távol tartott a szárszói gondolatoktól. Az

összejövetel családi légkörében egy önkényes elhatározással meghívtam Püski Sándort az 1983-as évfordulóra. Azt szerettem volna, ha a 40. évforduló megünneplésére úgy kerülhet sor, hogy az ünnepi könyvhéten Püskiék is sátrat verhetnek.

Püski Sándor jó magyar állampolgárként megkereste a New York-i magyar főkonzulátust, hogy Magyarországra szeretne látogatni, Pozsgay Imre meghívására. A főkonzul erre a következőket válaszolta: „Hogy Pozsgay Imre mit képzél el, az az ő dolga, abba nekem nincs beleszólásom. De ha Ön beteszi a lábát Magyarországra, akkor számoljon vele, hogy a börtönbüntetését le kell töltenie.” Ilyen körülmények között nem tehettem meg Püski Sándor azt, hogy eljőjön Magyarországra. Amikor erről értesültem, a Népfőnt és isze alá helyeztem az emlékkonferencia szándékát, és Somodi Istvánnal, Kanyar Józseffel és másokkal megtanácskoztuk, hogy az augusztus 20-i ünnepséghez kapcsoljuk a Szárszóra való megemlékezést. Így is történt. Ennek keretében sikerült azt is elérni, hogy a Szárszói Jegyzőkönyv megjelenhessen magyarul.

Ez egy különösen csavaros történet. Akkor már az MSZMP próbálta felmutatni történelmi előzményeit, igyekezett a kommunistákat az ellenállás élvonalában elhelyezni, és ehhez – mondjuk az egyszerűség kedvéért csak így: – társulatként jól jött volna a '43-as szárszói találkozó. Éppen ezért csak azzal a feltétellel engedélyezték

a kötet megjelenését, hogy a Párttörténeti Intézet írt hozzá bevezetőt, amelyben ezt az értelmezést taglalták.

Én akkor hezitálva úgy gondoltam, ha e mögött a szöveg mögött megjelenhet a teljes szárszói jegyzőkönyv, akkor az már éppen elegendő, hiszen az emberek tudnak olvasni: pontosan fogják tudni, hogy mit kell ebből félretenni, és mit kell a magukévé tenniük.

*

A XX. század nagy sorsfordítója volt az első világháború, de még nagyobb az azt lezáró béke-rendszer, amelyik a győztesek akaratából teljesen átrajzolta Európa térképét. Átrajzolta az európai kultúrák térképét és határvonalait is, olyan kreatúrák jöttek létre a térségben, mint a Szerb–Horvát–Szlóven Királyság, amelyet később Jugoszláviának neveztek el.

Európa újkori történelmében az ortodoxiát meg a katolicizmust egymásra pakolták, de úgy, hogy ezt az ellentétet még II. János Pál pápának sem sikerült feloldania. Legalábbis az oroszoknál egyáltalán nem. Trianon volt az első olyan gyalázatos diktátum, amely egy történelmi és alkotmányos szerepében kiemelkedő országot megsarabolt, gátlástalanul megcsontított. Ez Magyarország sorsa.

Sinka István Szállnak a vadlibák

Bocskoros, rongyos nagyapám,
hogy nem szólhatott a világnak,
elsírta hát panaszait
az égbeszálló vadlibáknak.

Ősz volt talán s hold furdette
rőt haját a pusztá csendjén,
míg a libák messzi, magosan
úsztak a csillagos estén.

Ő csak állott...haján a fény,
bocskorán meg csillant a por
s körötte a csorda álmát
ringatta halkan az akol.

S panaszkodott...szakállas álla
szinte lángolt a hold fényén,
abogy állt az akol előtt
ezeréves sorsa mélyén.

Két nagy jobbágykeze ingott,
hangját csendbe fűtta a szél
– a vadlibák továtűntek
s csörgött a fákön a levél.

Avval felelt neki a táj,
s panaszával maradt maga
– helyette most én várom, én,
hogy hátha felel az éjszaka.

...Csörögjete sárga lombok,
csörögjete ma énnekem,
mert hiába futnék töletek,
jön az erdő s rét velem.

És legyek döngnek és dong a szél,
a pusztá mélyén éj a világ,
s mint a lelkem a semmibe,
szállnak ma is a vadlibák.

Ebben az értékkiforgató világban történhetett meg, hogy a németeket, a vereséget szenvedő németeket oly mértékben megalázták és lesújtották, hogy azzal tulajdonképpen megágyaztak a második világháborúnak. Azok a romlott szellemi mozgalmak, amelyek a leiproti Németországból elindultak, egyenesen vezettek ahhoz a katasztrófához, amelyet a második világháború jelentett az emberiség és főleg Európa történetében.

A második világháború utáni majdani rendezés lényegében már a háború alatt elkezdődött egy különös eseménnyel: 1943 februárjában Casablancában találkozott Churchill és Roosevelt elnök. A jegyzőkönyv tanúsága szerint kijelentették, ha ebből a háborúból a győztes oldalon kerülnek ki, akkor a „világ csendőre” szerepét kell vállalniuk. Ez '43 Casablanca! Az ötletgazda természetesen Churchill volt. Az akkor még sokkal passzívabb amerikaiak valójában csak elfogadták ezt. Azóta már másként viselkednek.

Ami a második világháború utáni értékromboló helyzetet illeti, az maga a párizsi békekonferencia, amelyhez Jaltán és Potsdamon keresztül vezet el az út. A győztesek újra felosztják Európát. Már Jaltában, 1945. február elején egy különös döntés születik: Roosevelt, Churchill és Sztálin a Livádialapötában megegyeznek abban, hogy a győzelem után befolyási övezetekre és megszállási övezetekre osztják fel Európát. Minden egyes leigázott ország a békekötésig megszállási terület, aztán pedig befolyási övezet.

Bennünket, magyarokat a jaltai befolyási övezetbe soroltak. Sztálin felügyelete alá helyezték Kelet-Közép-Európát: Csehszlovákiát (a Beneš-dekrétum után Csehország Csehszlovákia lett újra), Lengyelországot, Magyarországot, Romániát, Bulgáriát és más országokat. Úgy vélték, hogy hadiszákmányt kapott a Szovjetunó, pedig Sztálin Jaltában a Szovjetunó végzetét kapta meg. Az elmúlt évtizedekben megmutatkozott a kereszténységre épülő kultúrát és a keresztény hagyományok igazi ereje.

Olyan, össze nem egyeztethető elemek kerültek ugyanis ebbe az egész rendszerbe, amelyek előbb-utóbb lemorzsolták ezt a térséget, majd a Szovjetuniót belül felmorzsolták a birodalmat is. Ezt az állításomat sokan vitatják: világpolitikai és nem tudom még milyen hatalmi, nemzetközi tényezőknek tulajdonítják, de meggyőződésem, hogy Isten malmait őrölték fel a hódító szovjet birodalmat. Valójában a Szovjetunó a kommunizmus kísérlete volt, leginkább az alá rendelt nemzeteknek az ellenállásától bukkott meg.

A bukott szocialista kísérlet hátramaradt sivatagjában két oázis, két eleven erő maradt fent: az egyik a nemzeti identitás és nemzeti hagyomány, a másik pedig a keresztény nyugati kultúrában való részvétel visszatérésének a lehetősége.

A katolikus Lengyelország soha nem fogadta el a szovjet rendszert. Bármilyen kommunista uralom is volt, az egyház óriási ereje és a nemzeti identitást erősítő szerepe végig megakadályozta azt, hogy a nemzetgazdaság egyik leghagyományosabb és a nemzet fennmaradása szempontjából a legfontosabb része, a mezőgazdaság préda lehessen a kollektivizálásnak nevezett banditaakció számára. Az ortodoxián alapuló Romániába és Bulgáriában nem voltak ellenállási jelek. Kizárólag az előbb említett nyugatias kereszténység világában történtek ilyen események: '56 magyar forradalmát, '56 lengyelországi sztrájk mozgalmát, később a Szolidaritást, a '68-as Prágát említhetném ebben a sorban.

Az érték mozgásterületén, a birodalom perifériáin jelenik meg a nemzeti identitást kereső európai gondolkodásmód, mely rögtön bomlasztani kezd. A Baltikum megmozdult már a '80-as évek közepén. '85-ben lett Gorbacsov a „főnök”, az „új cár”, a Szovjetunó

megreformálásának a kezdeményezője. Ebben az időben két érdekes nemzeti esemény zajlott le. Az első: lázadás Kazahsztánban. Alma-Atában Gorbacsov hadseregének katonái lötték az azeri lázadókat. Nem sokkal ezután pedig Gorbacsov – még a birodalmi gondolat olyan erős volt, hogy ilyesmire is rászánták magukat – Vilniusban a tüntető tömegbe lövett. Ekkor bomlott fel igazán a Baltikum, a Kaukázuson túli területek és Közép-Ázsia. Mondhatnám azt is, hogy De Gaulle irigylő megjegyzése csodát mondott, aki valamikor azt merete mondani: „Trigylem Oroszországot, mert a határian belül tarja gyarmatait.” A határon belül tartott gyarmatok szétrobbantak, és a hozzájuk kapcsolódó értékvilág darabokra tépte a Szovjetuniót. Nem a világtörténelmi események, nem a csillagháborús terv, hanem magának a rendszer születési hibájának következményeként hullik szét ez a birodalom. Nekünk, magyaroknak ezek között a körülmények között kellett újra megfogalmaznunk rendszer-változásunk utáni helyzetünket, a helyzetünkre szóló mondanivalónkat.

*

Mit is kellene megfogalmaznunk végre? A nemzeti függetlenség garanciáit! Ezzel együtt a nemzetgazdasági és a nemzeti tőke uralmának társadalmi ellenőrzését és az ehhez kapcsolódó nemzetközi viszonyaink rendszerét. Németh László nyomán kijelenthetjük: *a kis országoknak egyetlen egy jó külpolitikájuk van, a jó belpolitika. E tekintetben van még tennivalónk, én azt remélem, hogy jó irányba haladunk! Mit jelent a függetlenség, mint érték? A kommunizmusnak nevezett vagy szocialista országoknak nevezett térségben a meghirdetett kollektivizmus mögött egy nagyon is sanda szándék működött. Atomizálni a társadalmat, hogy közösséget csak engedéllyel, felügyelet alatt lehessen létrehozni.*

Valóban egy atomizált társadalom jött létre, amelyekben az emberek magánstratégiákkal keresték a kitérés utakat, és az állam ehhez fel is kínálta a lehetőségeket. Ez volt az az élmény, amelynek hatását és következményeit még ma is érezzük életünkön: nosztalgiaikon és sok minden másan elszemlélődve. A függetlenség és az azzal járó szabadság tehát a közösség helyreállításának szempontjából is érdekünk. (Az érdeket valami mocskos, tisztességtelen dolognak tartják sokan, noha a teremtmények mindegyikének az egész élővilágban vannak szükségletei. Am tudatosult szükséglete csak az embernek van, ezt pedig érdeknek hívják. Az emberi és nemzeti érdekek által lehetséges a közösségeket helyreállítani.)

Az európai uniós tagságunkat szemlélve véleményem szerint az előkészítő szakaszban egy rossz magyar reflex működött. Pontosabban: kettő. Az egyik a csodavárás, a „sültgalambvárás”, hogy itt majd minden szinte felkínálkozik, ami az emberi jóléthez szükséges. Ez tulajdonképpen: értékrongálás.

A másik pedig, ezzel összefüggésben az a képzelet, hogy egy nemzetek fölötti Európa nekünk kényelmes lesz, ezért inkább hódolattal megyünk felé, mintsem az érdekeink érvényesítésével. Eszembe jutnak Margaret Thatcher szavai. '89 áprilisában, Londonban találkoztam vele, akkor így figyelmeztetett: *„De Gaulle kiebrudaltatott bennünket az európai közösségből, mi aztán visszalopakodtunk, egy elvet kikötvé, hogy semmiféle nemzetek fölötti Európát nem fogadunk el, csak az európai nemzetek közösséget, a nemzetek Európáját, és ezt ajánlom én is a maguk figyelmébe, hiszen a függetlenségünkről és a szabadságunkról beszélünk.”*

Én nem vagyok Európa-ellenes, csak azt vallo (amit egyébként a svédek, a finnek, az osztrákok a gazdaságunknál fogva tudnak érvényesíteni), hogy Európába nem hódolni megyünk, hanem az érdekeinket érvényesíteni és a nekünk legmegfelelőbb pozíciót kiharcolni. Az Unió a mostani válságos

helyzetben fanyalogva beszél, és ez megint az álnokságnak a jele. Fanyalogva beszél Görögországról, Spanyolországról, Portugáliáról, csak éppen egyet felejtene el, mégpedig azt, hogy ezek koraszülött uniós tagországok. Amikor az Uniót még Európai Gazdasági Közösségnek hívták, ezek az államok akkoriban szakadtak ki az ezredsek uralmából, a francóista diktatúrából és a Salazar-féle portugál diktatúrából. Erős baloldali vonzalom alakult ki emiatt ezekben a nemzetekben és az európai nagyhatalmak megrémültek, hogy ez a baloldali vonzalom egyúttal szovjet befolyási övezetbe sodorhatja ezeket az országokat, ezért Görögországot,

Spanyolországot, Portugáliát gyorsan kihalászták a Földközi-tengerből, most pedig nehezményezik, hogy mit keresnek az Unióban, mondván, hogy csak terhet jelentenek nekik. Ezzel az álszentségre hajlamos Európával kell nekünk most szembenéznünk és megküzdenünk.

A gyarmati terjeszkedésnek lejárt az ideje! Európa, ha terjeszkedni akar, csak a saját kontinensén terjeszkedhet. Azt is tudnia kell, hogy megújulásának a kiindulópontjai azok az országok lehetnek, ahol a legtöbb gazdasági és társadalmi esemény történik. Jelenleg a politikai és egyéb eseményeket számom tartva Európa és főleg a 28 tagor-

szág területén a kelet-közép-európai és közép-európai térségben vannak igazi történések, tettek és változások.

Mi a legfontosabb feladat Európában? A keresztény hagyományok helyzetéte és a keresztény hagyományokhoz kapcsolódó történelmi magatartás elősegítése! Ennek hiányában előbb-utóbb egy karavánszeráj lesz belőle. Vagy jobb esetben egy kimustrált skanzen, ahová a szerencsésebb nemzetek tagjai majd báméskodni jönnek. Ebből az Európából mi nem kérünk! Nekünk az az Európa kell, amelyik el tudja fogadni azt a megújulást, amit mi is szeretnénk: a keresztény és a nemzeti értékrend újjászülését!

„GYŐZELEM AZ ELMŰLÁS ANGYALÁN”

Adalékok Kiss Tamás irodalomszemléletéhez és költészetéhez

Vitéz Ferenc

I.

Kiss Tamás debreceni költő, irodalomtörténész, református lelkész, tanár és folyóirat-szerkesztő születésének centenáriumát (1912. 09. 05., Kisújszállás) a múlt évben ünnepeltük, s idén decemberben a halálának 10. évfordulójára emlékezünk (2003. 12. 08., Debrecen). Gazdag centenáriumi programot állított össze Kisújszállás és Debrecen is, ahol 1932-től hallgatott református teológiát, és lelkézi oklevelet szerzett 1938-ban. (Debrecenben több hónapos interaktív irodalmi emlékkiállítás – „A fény hátára vesz és fölemel” –, rendhagyó tárlatvezetések sorával tisztelgett az életmű előtt a Medgyessy Ferenc Emlékmúzeum.)

A költői pályakezds a teológiai tanulmányok idejére tehető, a publikációk közül kiemelkedik a *Nyugat* 1934-es közlése (*Az alvó testvér*). Ugyanebben az évben Kovács Imrével közös kötete jelent meg *Szembe a széllel* cím alatt, a kötet 17 Kiss Tamás-verse *A magányosság könyvéből* cikluscím alá rendeződött. 1938-ban látott napvilágot a *Régi reggelek* kötet, majd közel két évtized múlva a – monográfusa, Bakó Endre szerinti – „megismételt pályakezdsről” beszélhetünk az új kötet kiadásával. A *Nyugat* harmadik nemzedékének tagjai az ’50-es évek közepén tértek vissza az irodalmi életbe, Kiss Tamás *Férfitánc* című verseskötete is 1956-ban jelent meg. Az újabb versekre megint nyolc évet kellett várni, közben (1960-ban) publikálta a *Móricz Zsigmond kisújszállási évei* című tanulmányát. A Kiss Tamás-életmű gerincét 10 verseskötet és az *Összegyűjtött versek* kötet alkotja. Ide tartozik még a *Hajnal hasad* (valamint a 30 év múlva újraírt *Kedv, remények, Lillák*) Csoko-

nai-regény – egyébként a *Hajnal hasad* változtatás nélkül megtalálható az utóbbi változat szövegében. A szépprózai oeuvre kiegészül két hosszabb elbeszéléssel, az irodalomtörténeti munkásság a Móricz Zsigmond-életrajzzal, valamint további tanulmány- és esszékötetekkel. (Például műelemzésekkel *A lírai mű megközelítése* címmel, 1975 és 1993 között az *Árkádiában élünk*, *A Főnix szárnya alatt* és az *Arcok és emlékek* című kötetekkel. 2002-ben a 90. születésnapra jelent meg a *Tájaink légkörében* című kötet, mely nagyobb fejezetet szentelt Várad és Debrecen vonzásának, egy kisebb ciklust pedig a Weöres-barátság; néhány íróportréval és interjúval is kiegészült ebben az életmű, és újra olvasható volt *A verseléstől a poézisig* című prózai ars poetica.)

A költői és szépprózai termés nem az irodalomszemlélethez, inkább az irodalom- vagy költészeteszményhez kínálja a támpontokat. Egy olyan sokoldalú és többfelé tekintő személyiség irodalomszemléletét, mint amilyen a Kiss Tamásé volt, bizonyosan meg lehetne rajzolni pusztán clemző és tanulmányírói vagy folyóirat-szerkesztői munkássága alapján, hiszen az irodalmi művek interpretációja hűen tanúskodik az irodalmi világról. Most egy másik útját választottuk az irodalomszemléleti vázlatrajz elkészítéséhez. Az inspirációt és a forrást ehhez az adta, hogy a kezembe került Móricz Zsigmond válogatott irodalmi tanulmányainak kötete, amely Kiss Tamás tulajdona volt, és amelyet a költő lapszéli jegyzetekkel látott el, valamint több helyen aláhúzással emelte ki a szöveg egy-egy, számára valamilyen szempontból releváns részletét. Úgy vélem, hogy a jegyzetek, a rövidebb kommentárok és a kiemelések is segítik Kiss

Tamás móríci örökségből eredeztethető irodalomszemléletének értelmezését.

A néhány szavas vagy egy-két mondatos megjegyzések, aláhúzott szövegrészek a műhelymunka úgynevezett ötletrogzító fázisát megörökítő Móricz-kommentároknak tekinthetők – a végeredmény Kiss Tamás tanulmányaiban vagy a Csokonai-regényben is olvasható. Jogos lehet amúgy a fölvetés, miszerint a lapszéljegyzetes anyag nem szolgálhat vezérfonalként egy teljes irodalomszemléleti kép kialakításához, a reflexiókat és továbbgondolásokat ugyanis Móricz érdeklődése határozta meg – Kiss Tamás nézőpontja csak a móríci szövegek tükrében válik érzékelhetővé. Viszont ha megvizsgáljuk, hogy Móricz Zsigmond (s a Móricz-tanulmányokban kiemelt figyelmet kapott irodalmi példaképek vagy példák és jelenségek sora) milyen szerepet kapott Kiss Tamás irodalomszemléletének alakulásában, nem lehet figyelmen kívül hagyni ezt az ötletrogzító fázist sem.

II.

Bakó Endrének a 80. születésnapon leltározó, 1992-ben megjelent Kiss Tamás-monográfiája már fölívta a figyelmet arra, hogy a költő-esszéíró két állandó példaképe Csokonai Vitéz Mihály és Móricz Zsigmond. Mellettük a többi lehetséges szemléleti párhuzam kiolvasható a költő kritikai munkáiból és a tanulmányokból. Kiss Tamás irodalmi érdeklődésében már az első kritikusi korszakban meghatározó helye volt Tóth Árpád és Weöres Sándor költészetének, a példaértéket kereste Arany, János és Tompa Mihály, Ady Endre és Nadányi Zoltán, Szabó Pál és Sinka István életművében, vonzotta őt József Attila, Veres Péter, Darvas József, Németh László, a kortársai és barátai közt pedig Takáts Gyula és Jékely Zoltán munkássága.

A Móricz-irodalomból kihagyhatatlan Kiss Tamás *Életmű és ifúság – Móricz Zsigmond kisújszállási évei* című, 1960-ban publikált tanulmánya, s alig két évtized múlva, 1979-ben az *Így élt...* sorozatba is ő írta Móricz életrajzát. Bakó szerint a kisújszállási évekről szóló munkájára különösen érvényes az a megállapítás, hogy „Kiss Tamás olvasmányosan, beszélyszerűen bánik témáival, az elragadtatásig fokozza értekezéseinek hangnemet, miközben ábrázol és meg-elevenít, nem feledkezik meg az okadatlanságról, az analízis-szintetizáló gondolatmozgás törvényszerűségéről sem.”

Kiss Tamás Móricz példájával illusztrálta a debreceni magyarságot. *Debrecen, „az mezőben épült, erős kerítés nélkül való város”* című esszéjében megfogalmazta: a történelmi örökség formálta a városkép mellett a debreceni embert is. Móricz szintén ezt a történelem alakította jelleget kutatta: „Debrecen meg lehet ismerni egy két-háromdimenziós városmo- dellben, de a negyedik dimenziója a történelem” – írta. Másutt ezt így fogalmazta meg: „Egy város igazi arca, lényege, negyedik dimenziója. a múltja”.

A költő nemcsak alaptételét, hanem a Debrecen-esszében föllelhető példait is Móricz debreceni jegyzeteiből, riportjaiból kölcsönözte.

„Egyszer az ócskopiacon járkálva figyel fel a debreceni nyelv kimondhatatlan édességére, ahogy a portékákat kínálják. Ezeket a szavakat nem kereskedők mondják, ezek mind otthonról hozott szavak, ez az ő életük stílusa. Még pörölésök is tele van jó ízzel. Móricz itt kapja el a magyar lélek legszebb vonásait. A debreceni lélek valami egészen más, mint aminek az irodalomban beállítják: az írók nem akarnak tudni egyebet Debrecenből, csak azt, hogy ott nagy a por, sok a disznó, és zárkózott a civis. Zárkózott az idegenekkel szemben, mert azoktól sok szenvednivalója volt világlétében. Itt fogalmazza meg a debreceni ember néhány alapjellemonását: ’modorában őri annak az őtszáz esztendőnek az erejét, önértetét, becsületes fölénységét, amelyet ez a város nagy bírák vezetése alatt, mint egy egészen önálló ország élt keresztül.’ Valóban így van – tette hozzá az angol kiadásra készült 1994-es variánsban. – Ezt a várost megismerheti jártában-keltében a távoli érdeklődő, de igazi mélységét csak annak mutatja meg, aki történelmét ismeri.”

III.

Kiss Tamás *A lírai mű megközelítése* (1969) című kötetében – a magyartanároknak kívánva nem annyira módszertani, mint inkább szemléleti segédletet adni a verselemzésekhez – tíz verset értelmezett, s az egyik ezek közül Csokonai *A Reményhez* című költeménye volt. *A Főnix szárnya alatt* (1985) című kötetben Csokonai érzékeny dalairól írt *A bátortalan szerelmes* címmel, *Halhatatlanság és jelenlét* című kötetindító tanulmányában Csokonai örökségét faggatta, a közeli és kései utókor ítéletalkotását egészen pontosan érzékeltette – Ady és Csokonai (például *A magyar Pimodámban* is releváns, a szerepvállalást meghatározó) viszonyát karakteresen látatta –, s kijelentette: „lesz még őbenne [ti. Csokonai]ban] felfedeznivalója a 21. századnak is”. S ugyanebből a kötetből való egy 1973-as, a költő születésének 200. évfordulóján írt vallomása Csokonairól, *Az első szerelemzés* címmel, melynek befejezése erre a gondolatra, a csupa nyugtalanságra, az ellentétekre, a költői modernségre reflektál:

„A költészet [...] győzelem az elmúlás angyalán. Nem hiába képzelte magát a huszadik vagy a huszonegyedik századba.” A vele érzett áhítatos és érzékeny sorsközösség is egyértelműen kiolvasható innen: „Az én számomra Csokonai egyre inkább a valóság lett. Különös dolog ez, de így van: aki valaha is az ő közelségébe költözött, annak ő megtestesült, azzal ő életközösséget vállalt. Annak, hogy én az ő szülővárosába jöttem, legbensőbb oka ő volt: az ő közelében élni, vele egy levegőt szíjni. Mikor nagydiákként idejöttem először pakkokkal kezemben, ő ott ült a Nagytöplom ormán, mint a városcímer fő-

nix-madara, fölötte lángolt a Nap. Utam a Kollégiumba vitt, és abban a cétusszobában kaptam szállást, ahol későn, pisiloló gyertya mellett valaha verseit írta. *Az Estvé-t* én még láttam, éreztem a csendes szellők fűszeres fuvallatát a régi Fűvészkert felől; mikor tógáját magamra öltöttem, úgy éreztem, sorsát is felöltöttem. [...] Később róla írt regényem voltaképpen egyetlen lírai vallomás arról, hogy benne élek, otthon vagyok.” Hogyan is olvashatta mindezek előtt Kiss Tamás azt a Móricz-tanulmányt, melyet az író Csokonai Vitéz Mihály halálának centenáriumán publikált, értelmezve benne azt a sajátos, elemző írói logikát, mely szerint Csokonai „erényekből s hibákból összeszőtt jellemét” vizsgálja, végigpillantva a költő életén? Kiss Tamás az 1952-es Móricz-tanulmánykötet olvasásakor éppen a Csokonai-regény első, 1955-ös *Hajnal hasad* című változatához (Csokonait és konfliktusait 1794 tavaszától 1795 nyaráig, a költő préceptorságától kollégiumból való kicsapatásáig bemutató) könyvéhez gyűjtötte az írói anyagot. Fölfigyelt rá, hogy Móricz elemzése itt Csokonai „költői életformája ellentmondásait” hangsúlyozza, noha Móricz az ellentmondásokat nem nevesítette, csupán a római számokkal jelölt fejezetek alapján lehet elvégezni a csoportosítást.

Kiss Tamás az első három részt fölcímkezte (I. – „Bukott diák”; II. – „Bukott poéta”; III. – „Bukott szerelmes”), ezzel egyúttal az értékelő figyelmet is orientálta. A „bukottságra” utaló tétel meghatározta a *Hajnal hasad* alapkoncepcióját, és Kiss Tamás elgondolását a kritika is megalapozottnak tartotta: Csokonai bukása tragikus szükségszerűség volt. Több helyen kérdő- vagy kérdő- és felkiáltójel áll a lapszálon, Kiss Tamás ezekkel „az akkori hiányos kutatás tévedéseit” jelölte. Mellette gyakran megerősített vagy megkérdőjelezett egy-egy állítást. Nem látta egyértelműnek, hogy Csokonai önálló költői pályája 1795 nyarán kezdődött. „Ez így nem igaz” – írta a jellemzés mellé; amikor 1796 novemberében megindult a *Diétai Magyar Musa*, „Csokonai a nagy respektus miatt egészen elfeledkezett régi énjéről. Politikai műveltsége, meggyőződése, igaz, nem volt neki. A debreceni kollégium rebellis diákszemléletében nőtt, de sohasem volt eddig szüksége, hogy komolyan gondoljon a politikára.” Kiss Tamás úgy vélte: Csokonai nem „forgatódott ki teljesen önmagából”, az életfordulók alaptermészetének más és más vonásait erősítették fel. Móriczcal ellentétben nem tartotta őt „ki nem fejlődött nagy költőnek”, s néhány apróbb életrajzi tévedést, jellemre vonatkozó kitételit is korrigált.

Egyetértett ugyanakkor az olyan megállapításokkal, hogy a diétai múzsa-füzetekben megjelent 37 vers közül alig van olyan, amelyik igazán Csokonai lenne. „Sok versben egy-egy sor, egy-egy fordulat az ő egyszékes, ötletes friss szellemére vall, de az óriási tömeg, a hazafias, tömérdekszerű cantaték, a ropogó bombasztikus riadalmak; mind alkalmi stílus Csokonainál csak.” Azzal a gondolattal szintén azonosulni

tudott, hogy Csokonait tulajdonképpen „szerelme tette költővé”, és „józan” ítéletnek vélte, hogy „ha nem is tökéletesek ezek a költemények, azért hű bizonyossága Csokonai sokhúrú szívének [...]”. Lehet, hogy sokszor vékony és kicsi a vers tartalma, de emberi érzelmeket olvasva ki belőlük, mindig finom, tiszta és nemes.” Ezt a „szokatlan, édes, új hangot” rajta kívül még Petőfi tudta beszéddé formálni.

A Lilla-szerelme értékelésénél figyelhetünk föl egy apróságra: Móricz csak a szerelme gondtalan első korszakát jelölte meg, Kiss Tamás pedig lapszéli számozással vezette végig a kapcsolat alakulásának fordulópontjait, összesen négyet nevesítve. 1. Csokonai művei kiadására készült, hogy jövendelmét biztosítsa; 2. hamar elutazott, s lázban hagyta hátra a lányt; 3. Lillát csupán a költő személyes varázsa tartotta fogva, s minél tovább maradt magára, annál több külső hatás siettetette szerelme hervadását; 4. 1798 márciusában Csokonai büszkén és boldogan sietett vissza, s Komáromban tompa és hideg közönyösség fogadta: Julianna már egy fiatal fakereskedő menyasszonya volt. (Csokonai végül az igazi férfszívű fájdalomában nemesült tökéletessé.)

Azt a kérdést, hogy Csokonai számára Lilla nem őszinte, hanem „alkalmazott” szerelme volt, Kiss Tamás az érzékeny dalokról írt, *A bátortalan szerelmes* című tanulmányában is fölvetette, hiszen négy női név is szóba jöhet ihletforrásként. Kiss Tamás újabb szempontot adott Csokonai szerelmi költészetének értel-

mezéséhez: Nem kell számon kérni tőle Petőfi lírai személyességét, a Lillával való viszony intim pontosságát, a lírai modell kétségtelen felismerhetőségét. Csokonainál ugyanis nem az érzelemből születik az esztétikum, hanem az esztétikum hitelesíti az érzelmeket. Idézzük a Kiss Tamás-tanulmány belső összegzését:

„Mit von le esztétikai értékéből e szerelmi lírának, hogy egy maréknyi költemény tárgya, eredete bizonytalan, ismeretlen? Hogy ez a szerelme álom volt, beteljesületlen, csodás képzelődés? Csokonainak nem is volt szándékában valamiféle cselekményes szerelmi történetet – amint ő írja: „összefüggő kis poétai román” – írni. Sőt azt is hozzáteszi, hogy csak „nagyobb részét” készítette élő személynek, és „valóságos érzésekkel”. Egy szóval: Csokonai szerelmi költészetét – egyáltalán egész költészetét – a művészi megalkotás, a komponálás fegyelme, hallatlan biztonsága, könnyedsége, tudatossága felől lehet igazán szemlélni. Az esztétikum az érzések őszinteségének is mindenkor garanciája.”

A Csokonaitól kapott szellemi örökségről ezt vallotta: „ez a líra ma is az első szerelmezés hatását kelti bennem”. S szerinte „felszabadító erejű költészet a modern magyar irodalom ősforrása, a magyar géniusz benne találja meg először identitását”. Bálint Péter Kiss Tamás-portréjában (*Új Forrás*, 2005) szintén vizsgálta a Csokonai-párhuzamot – álljon itt az emlékezés egy részlete:

„Kiss Tamás, mialatt a Csokonairól írt regényes életrajzában egyfajta jóvátételt

és megkésett igazságot kíván szolgáltatni a professzorok és városi előjárók által megszegyentett és földönfutóvá tett költőnek, saját arcvonásából és természetéből is kölcsönöz a társnak, aki egyfajta metamorfózison esik át, s lényegesen szelidebb és kiegyensúlyozottabb annál, mint sejteni véljük, akár némelyik keserű és indulatos hangvételi leveleiből, akár maliciózus mentegetőzéseiből. Bár a tizenharmadik századot és a magyar valóságot alaposabban szemügyre véve, ki tudja, milyennek is festhető le az 'igazi' Csokonai arca! Úgy tűnik, Kiss Tamás a saját lelkéből és jelleméből építkezés mellett, Julow Viktor széles horizontú monográfiájából és Németh László *Csokonairól* írt 1927-es esszéjéből merít a legtöbbet”. – S nyugodtan hozzátehetjük, hogy Móricz Zsigmond szóban forgó Csokonai-tanulmánya is legalább ilyen ösztönzően hatott a regény meg születésére, Kiss Tamás saját Csokonai-képének megkomponálására.

A fentiekből is kiderülhet, hogy egyaránt ellentmondásos Csokonai költői útja és szerepe, a műfajiság vagy a karakter megítélése a kései költőtud szemében, Kiss Tamás figyelme azonban még mélyebbre hatolt, más irányba is terjedt. Ekkor ugyanis nemcsak Csokonaiával, de a Móricz-életművel is foglalkozott (1960-ban jelent meg az 1954-re datált nagy tanulmánya, az itt bemutatott, kommentált tanulmánykötet pedig 1952-es kiadású), így azokat a vonatkozásokat is kereste a Móricz-tanulmányokban, melyek az író pályaképéhez szolgáltattak valamilyen rejtett adalékokat.

A *Sárványra* tett utalást vélte fölfedezni Csokonai alapjellemzésében: erényei a világirodalom legértékesebb lírikusai közé emelik, „s elég hibája volt, hogy lenn maradjon a szürke tömegben, melyből csak egy-egy csillámlással válik ki. Olyan formán, mint a földbe temetődött arany.” Elgondolkodtató továbbá, hogy három olyan jegyzet is felfedezhető a „lapszéli olvasónaplóban”, melyről Kiss Tamás úgy gondolta: Móricz a saját problémáira utalt velük, vagy azokat vetítette előre. Olyan kérdések fogalmazódnak meg, hogy vajon az író vagy a költő a maga útján is elérheti-e a sikereket, kivételes helyzetéből adódóan; hogy a közönséget milyen eszközökkel lehet meghódítani, fel lehet-e használni a népszerűség keresésére a közéleti szereplés; hogy az alkalmi stílus dicséreti való jószándék-e vagy „sajnáltni való aberráció”.

Kiss Tamás az *Igy élt Móricz Zsigmond* című, az *Életem regényéből* kiinduló életrajzban sem hallgatta el az író belső ellentmondásait, s miként Bakó Endre utalt rá: „meg tudja érteni a belső antinómiákat, melyek részben a neveltetés, a társadalmi hatások révén keletkeztek, részben alkati, pszichológiai gyökerek”. A megértést elősegítette az alapos tárgyi tudás, de az alkati azonosulás képessége is. Még Körömdi Lajosnak nyilatkozta 1984-ben egy interjúban, hogy Móricz az úgynevezett választott mítoszok közé tartozott. „Mindenn, amit róla tudtam, 1930-tól kezdve én gyűjtöttem, akár az agyamban, akár a noteszomban – mondta. – Fölkerestem, megbeszéltem a régi embereket... Szerencsére, mert aztán elhaltak, eltűntek. Ebből és Móricz Zsigmond összes műveiből alakult ki az én Móricz-képem.”

IV.

Kiss Tamás a meghatározó olvasmányélményeket is kiemelte. Ilyen élmény volt Móricznál Ady *Vér és arany* című kötete – egy éjjel tízszer olvasta el. Alá is húzta a megjegyzést „Ady felszabadító hatásáról”, mely nemcsak „lélekmérgezés” volt, de fizikailag szintén jelentkezett, és a felszabadítás elsősorban arra vonatkozott, hogy Móricz felismerte: lehet és kell is a felkavaró érzésekről írni.

Móricz 1923-as felolvasásának emlékező passzusait gondos filológus módjára adatolta a lapszéleken: 1899-től 1909-ig, az *Én, mámor-fejedelem* című esszé megjelenéséig a *Nyugaton*. Ekkor írta Móricz szinte áhítatos, a teljes azonosulásra törekvő átléssel: „érezem, mintha az én életemnek ő élte volna azt a titkos részét...” illetve: „fajtam ő nekem a pocsolyás Ért termőföldjéről az Idő kovászai közt való vándorlásáig, bélyegesen, csillagosan...”

Több aláhúzott rész természetesen módon épült be később Kiss Tamás Adyról alkotott képébe (ilyen például az Ugar-Magyarországról szóló kitétel, amit Móricz is allegoriként értelmezett), s általuk megerősítve látta saját megállapításait. Móricz értékelése szerint Ady számára a vers nem egyszerűen költemény, hanem élet. Kiss Tamás a poézis hatalmáról szóló esszéjében szintén érintette a költészet és élet kapcsolatát, igaz, személyesebb árnyalatban. Ő nemcsak a költészetre mint életformára utalt, hanem a versre is mint olyan létezőre, „aki meg akar valósulni, és megkeresi a költőjét, hogy testet, formát kapjon, életet nyerjen”. Kiss Tamás értelmezésében tehát nem a költészet az életforma, hanem a költő a vers életének a formája.

Bakó Endre az esszéiről Kiss Tamás portréjában figyelt föl rá, hogy Adyról a *Hunn, új legenda* kapcsán ezt a remek megfigyelést tette: „Az ő költészte az *Új versektől* már bonthatatlan, egész, amelynek minden darabja keményen, egyedien megformált, de az egész lírájára visszaérző. Úgy is mondhatnánk:

Ady nem verseket írt, mindig egész líráját írta. Ezért is egy-egy érzés, gondolat, kép, motívum egyikből átsüt a másikba. Egész poézise felől lehet közeledni az egyes Ady-versekhez, s ha kiemelünk is közülük, firtben kívánczik utána a többi. Mert *élete*, géniusza tartja össze. Ez az, amely 'hódít', amely 'millió gyökerű'. Nem hiába nevezi a költészetét 'gesztusai'-nak.” Íme – állapította meg Bakó –, a könyvtárnyi Ady-irodalom ellenére is tudott újat mondani.

Kiss Tamás írásaiban és verseiben folyton visszatért a debreceni egzisztencia sajátos megfogalmazásához, és Ady apropóján is szükségszerűen foglalkozott a debreceniséggel (felfogása körvonalazódott már az 1975-ben kiadott *Árkádiaiban éltünk* tanulmányaiban). A Szabó Sándor Géza által összegyűjtött, Ady és Debrecen kapcsolatát bemutató – fontos sajtó-, hely- és művelődéstörténeti – kiadvány kritikájában arról írt, hogy Debrecen kétarcúságát Ady akkor érezte meg, amikor „zsiros város”-nak bélyegezte, lelkének a másik felével azonban úgy vonzódtok a városhoz, mint a lehetséges megmaradás – az „épen maradás” – esélyéhez.

A Nagyváradal való összevetést a cívisváros nem bírja ki: Ady szerint a szellemi intelligenciában legalább fél-száz éves a szomszédvárhoz viszonyított lemaradása. A kritikus hangot az magyarítja, hogy Ady nemcsak idegenül érezte magát a kudarcok és sebek vagy az asszimilálódás nehézségei miatt, hanem úgy sejtette, hogy a város uralkodik fölötté, miközben ő éppen fordítva szeretné, hogy legyen, ezért alakítani sem tudja annak arcát... Kiss Tamás kritikájában ezt olvassuk: „Csakhogy megszeretni Ady számára annyit jelent, mint megváltoztatni, meghódítani. Ebben a körgalléros, kispénzű, lázas szemű voluntörben hallatlan erők készülődnek, álommázsát hord szívében. (...) Az ő beilleszkedésének lehetetlensége akkor lesz nyilvánvaló, amikor elhagyja a várost. Ő Váradal csak ugratja Debrecenre, de már új eszményeivel méri.”

V.

Bár a drámaelméleti vagy színházi kérdésekkel Kiss Tamás külön nem foglalkozott, mégis nagyobb figyelemmel kísérte a *Nyugaton* 1923-ban megjelent Shakespeare-tanulmányokat. Ennek oka egyrészt az elmélyülő Móriczkutatásokban keresendő – felismerte ugyanis, hogy Móricz irodalomszemléletének teljesebb értelmezéséhez a kritikák kínálják a kulcsot, ráadásul ezek a rendhagyó Móricz-vallomások az élet és irodalom kapcsolatát faggatják; tudniillik: Móricz visszatérő kritikája a színpadi mesterkélttség és az életszerűség, a művészet és a valóság viszonyára vonatkozott.

A *Hamlet*-kritikában azt olvasta, hogy „Shakespeare-t csak a színpadon s a színpad által lehet megérteni” – s erre reagálva Kiss Tamás ezt írta a lapszéle: „Nem a valóság művészi tükré.” A következő lapon összegzett is – ekképpen: „A *Hamlet*: nem ábrázoló; elvonó, egyetemestítő. Életet sűrít. Nem korfestő – kortalan. Nem országban játszódó, hanem lelkekben. *Hamlet* nem dán, nem angol. Én vagyok, Te és Ő. Ha kell, több mint emberi.” Kiss Tamás ebben a néhány mondatban a *Hamlet*-probléma nagyszerű szintézisét vázolta föl.

Móricz a *Hamlet*et rendkívüli teljesítménynek ismerte el a saját korában, tehát 1602-ben. „De azért a *Hamlet*tel nem fejeződött be az irodalom s a drámaköltészet, a *Hamlet* csak egy fokozat, amelyen át kell jutni halahová” – írta Móricz a szemlézett kritika utolsó mondatában, utalva egyben arra is, hogy Shakespeare művésze nem valamilyen abszolút mérce, nem a tökéletesség. Tovább is fokozható, és bár a dráma fejlődésének fontos állomása, az emberábrá-

zolás, az irodalmi megformálás tovább tökéletesedett Shakespeare után. (Kiss Tamás tehát vitakozott is Móríczzal, amikor a *Hamletet* „kortalan” és „egyetemesítő” műként értékelte...)

Móríczzal annyira fontosnak tartotta az élet színpadi ábrázolását is, hogy ennek jelenlétét, tradíciókhoz való arányát a ciklus minden előadásán lemérte. Kritikai ítéletének legfontosabb mércéje ez volt: a színjátszás hagyományos elemei mennyire nyomják el vajon az élet közvetlen érvényesülését a színpadon? Úgy gondolta például, hogy a *Vízkereszt* összes alakját ezekből a színpadi tradíciókból vette a drámaíró, és nem az életből. „Nincs az akciónak egyetlen mozzanata – írta –, nincs az ábrázolásnak egyetlen motívuma, nincs a levegőnek egyetlen szippantása, ami ne színpad volna.”

A *Hamlet* előadása után szintén úgy érezte, hogy Shakespeare a korábbi darabban (tudniillik, a *Vízkeresztben*, előző este) a színpadból csinált életet, a *Hamletben* pedig „az életből színpadot.” Mindkettő hiányossága, hogy egyetlen pillanatra sem lehet elfeledni bennük a színpadot. *A velencei kalmár* kritikájában így fogalmazott, összegezve az első három előadás ide vonatkozó tanulságait: „A *Vízkeresztben* a színpadi figurák tradícióját szedi össze, a *Hamletben* az élet problémáját kényszeríti a színpadra, *A velencei kalmárban* az epika törmelékeiből kiszedett, kerekre forgatott, csiszolt s kifényesített, de alapjában mégis hazug gyöngyökből fon színpadi játékot.”

A *Lear királyt* értékelve is az életábrázolás és a színpadiasság kérdése került középpontba, megállapítva: a tradíciók kritikátlan átvételével együtt az eredeti gondolatokról is le kellett mondania. S a *Macbeth* épp azért tetszett neki jobban, mert „a legegyszerűbb, legemberibb, legkevésbé komplikált, még talán a színpad is legkevésbé érzik rajta”. Igaz, Móríczzal elaludt, s a harmadik felvonás közben elment a színházból. – Kiss Tamás lapszéljegyzete szerint az utolsó sorokban „irtó éles” kritika fogalmazódik meg. Móríczzal a képzeletbeli drámaíróval beszélget, s azt mondja, hogy ezt tartja a legjobbnak az utolsó öt darabja közül. „A legegyszerűbb, a legigazságosabb...” – És hogy Kiss Tamás befejezze a móríczi mondatot, tovább fokozva a kritika szarkazmusát, még odaírta: „Elaludtam rajta és otthagytam.”

A *Julius Caesar* még jobban háttérbe szorítja a színpadot, Móríczzal szerint Shakespeare itt jutott legtovább – sokesztendei gyakorlás után – a színpad fölötti uralkodásában: „itt már valóban élet az élet, s azzá játszható” – írta. A *III. Richárd* pedig az egyik legtitokzatosabb vállalkozásáá nőtt, itt az életszerűség és színpadiasság fordított arányban áll egymással. „Bámulatos ez a darab, amelyből sugárzik, mint egy égő fényforrásból az élet izzó fénye: ez a legszínpadyszerűbb e színpadi munkák között.”

A *Lear királynál* számon kérte az eredetiséget, de *A velencei kalmárban* megint az élő gondolatot hiányolta, mely csak a színpadra vetítve, a lámpák fényében jelenik meg. A mesének és a valóságnak itt kell

találkoznia – Móríczzal kifogásolta, hogy az átvett mesei motívumot nem mélyítette el „a lét gyökerei felé”. Vagy ahogyan a *Hamlet* apópióján fogalmazott: „a mesét alacsonyabb szempontok szerint választja ki”, mert nincsen tudatában annak, hogy a „mese kapcsolja össze a színpad kis kockavilágát a mindenséggel”.

Kiss Tamás a *Lear királyról* szóló Móríczzal-kritika mellé egy hosszabb megjegyzést írt, utalva *A velencei kalmár* „hazug gyöngyökből” font színpadi játékként való minősítésére. „A műkonstrukció dolga – írta. – El is ítéli mélyen [ti. Móríczzal], mikor a mű alapkérdésévé nő a konstrukció. S az élet nem élet, hanem valamilyen kitöltő szerepe van. Se egy nagy gondolat vagy eszme vetülete (...) Sőt színpaddá válik vagy kirakattá pláne.”

VI.

Szakolczay Lajos friss tanulmányában (*Idők méhéből, Magyar Napló*, 2013) arra hívja föl a figyelmet, hogy „a hit oszlopai mily hatalmas súlyt tartottak” Kiss Tamás életében és költészetében. „Az ajtaján kopogó Jézusban a megváltás szimbólumát látta” – ezért lehet már-már szeretethimnusz a vers, melyet biblikus erő sugároz át. – A szóban forgó, az *Ajtódon kopog valaki* című költemény a *Régi reggelek* (1938) kötetben jelent meg, és egy amerikai néger spirituáléra született.

Az első időszak versei is azt mutatják, hogy a hagyományos alföldi-debreceni (szimbolikus) tájköltészet szervesen

egybeépült a hitköltészetrel (ami nem egyenlő a vallásos lírával). Szakolczay szerint „érdekes megfigyelni, hogy Kiss Tamásnál a *hit kozmosza* szegény tisztességgel miként üli meg a *tájat*, valóságos organikus élményt kelte”. (A kritikus éppen két barátját, nemzedéktársát, Weörest és Takáts Gyulát említi párhuzamként.) A föld–hit–kozmosz „bensőséges hármását” idézi a *Kunsági elégia*, mely – a teljes, 1938–41 között elkészült változatban – „egy szelíd, művelt, a vers minden csínját-bínját tudó, a teremtés előtt fejet hajtó Jeremiás panaszszava [...], aki hiába készül a haza fegyverrel való meg-hódítására, számára a dal az igazi fegyver: a *csengettyűszó*”.

Kiss Tamás költészetének egyik fókuszpontja a biblikus ember (a diplomás teológus, kisújszállási segédlelkész, karcagi és váncsodi lelkész, majd a katedra-szószeke kerülő tanár, az *Alföld* folyóiratot szerkesztő irodalom-prédikátor) értékmentő attitűdje, ahol a hazatalálás költészetében a debreceni otthon és a nemzeti haza szorosan egybekapcsolódik, és a hit mellé törvényszerűen áll oda vezérszóként a hűség. A táj intimitásában ugyanúgy hangot kap valamilyen csöndes fájdalom, mint a természet kozmikus emelésében, ennek oka pedig a féltés.

A bibliai szimbólumvilág mindvégig jelen van költészetében – része az filozofikus lírabölcseletének is –, a látható természetből látomásos allegorikus közeget épít föl (például a hortobágyi ihletésű versekben). A rend nem más, mint a béke, s a *teremtés* nyomában inkább a *termésre* helyezi a hangsúlyt. Szakolczay a „*termő béke*” szókapcsolatot említi, s a *Zsoltár* című, az 1964-es *Égi tűz* kötetben megjelent vers apópióján ezt írja: „... emberségképe híven tükrözi a *kereső* – és szinte minden pillanatban *megvilágosodó* – látnok *telített* nyugalmát. [...] Igaz, ebben a nyugalomban az ember–föld–mikro–kozmosz, a csillagkereső varázslat bombái robbannak, de az örömmel és szenvedéssel szegélyezett arc attól válik széppé, hogy az *élő és élettelen* összeborulásában megsejtett golgotai sötétség mellett ott van [...] a boldogságösvényt övező, csaknem megnevezhetetlen fény is”.

A versben megnevezi az egyensúlyt, a harmóniát, a békét és a rendet – mint követendő életelveket – (ellentétbe állítva azokat a pénzzel, a támasszal, a nyugalommal és a fegyelemmel). Emberlétét is azoktól teszi függővé, így emberségét kivetíti az égbe, és aláveti a kozmosz szabályainak, a „*meg-megiramló pillanat*” varázsában oldódva föl, mikor is „... fordul a földünk s mögötte / lenyugszik, felkel a Nap”.

Kiss Tamás „organikus létboldogságának” ugyanúgy része a Bolond Istók féle bohócsmaszok kritika, a filozofikus tanítás (ahogy ezt például az *Aranykor* című vers tanúsítja), mint a biblikus-himnikus emelkedésű szeretet. Szakolczay szavaival ez a szeretet „fölszippantja a Hortobágy legét”. És a család is ott van – a szerves létezéslényeg ágyaként – minden költői-emberi mocnás mögött: az egyensúly és a harmónia, a béke és a rend szinonimájaként.

VII.

„Ugye megismeresz jó Uram, / tekinteted rajtam megáll / egy szempillantásra csupán; / megmutatod a helyemet: / a hátsó sorban – a jobboldalon.” – A *Rám ismerse-e majd* című vers utolsó sorai ezek. A költemény *A végső szó keresése* című kötet esszenciája 1992-ből. A *végső szó* keresése ars poétikus üzenet. Kiss Tamás is azt vallotta, hogy a költő a versében mindig a végső szót keresi, az ismeretlen, a titkosat szeretné fölfedezni. Itt egyáltalán nemcsak a létezésesszenciát kereső, hanem a tűnő hangulatot is rögzítő, a könnyed vagy ironikus hangú négy soros gnómákkal, a játékosan összegző versekkel találkozunk.

A végső szó keresése áll az alkotás középpontjában, mely az Úrral való találkozás allegóriája. A költészet anyagtalán mámorában a hit és tudás a fundamentum – másik versében arról vall: benne „*a hit és tudás békésen egymás mellett él*”. S ha Debrecen negyedik dimenziója a történelem volt, úgy Kiss Tamás életművének „negyedik dimenziójába” a szeretet és türelem birtokjelzőiként kerül a *remény, tisztesség és méltóság* szava. Az ő *erkölcsös költésze* azt példázza, hogy első helyen az etika áll, ez mintegy az esztétikai és a vallási stádium közös nevezője. Mert a szakrális attitűd mindenedekelőtt etikus lényé emeli föl az embert.

„Kiss Tamást szereti az Isten. Hosszú élettel áldja és veri. Kiss Tamás költészetet teremt az áldásból s verésből” – így kezdem a 85. születésnapot köszöntő tanulmányt még 1997-ben, a *Confessio* című folyóiratban. Költészetete arra is példa: hogyan válhat az etika esztétikumá, hogyan lesz éthosz az opusból. Mert a szakrális habitus központi célja: az emberként létezni, emberi módon (tehát Isten dicsőségére) gondolata és elve.

Kiss Tamás egész költészetén is átvonul az emberré lenni kérdése. 1951-es *Önvédelem* című versében, az *Égi tűz* (1964) kötetben írja, megszólaltatva a tisztaságérzésből fakadó szelíd önértetet és a küldetéses felelősségvállalást is: „*Tudom: / naponta vétkezem, / de vér / nem fogta még kezem. / (...) / S most fegyvert keresnek – / jaj nekem: / hisz csupa fegyver / a szívem, / robbanó gránát / az agyam. / Hadsereg vagyok / egymagam.*”

Az *Emberré lenni* című verset (1957-ből) mintegy ars poetica vagy programvers gyanánt is fölfoghatjuk. Az utolsó versszakból jól érzékelhető, hogy a korábbi küldetés immár közösségmegváltó céllá változott: „*Ha már nincsenek istenek, / egek tüzebe fújva, / költők, hát ti segítetek / emberré lenni, újra.*” Arra is következtethetünk, hogy az Istenről elhagyott hely nem az istentelen, sokkal inkább az embertelen világot jelöli. S milyen tragikusan szól a szabadságot lerohanó szovjet tankok versbeli visszhangja a *Gondolat* című, 1956. november 5-én keltezett versből: „*Felkél lánctalpatok alatt / a halhatatlan Gondolat. // Aki erre ráló orvul, / a golyója visszafordul, // ki erre les, úgy kell annak / elpusztulni, mint a vadnak, // s ha emberré nem tud nőni: / magába kell belelőni.*”

A költő (vagy általában a művész, az alkotó ember) feladata tehát az, hogy segítsen emberként megmaradni. Az *Emberré lenni* befejezéséhez hasonlóan a *Méretlen idő* (1989) motóverséből is küldetéses felelősségvállalás sugárzik (a költő a verssel teremt otthont), ugyanazt pedig kozmikus szintre emeli a *Hid* című vers, hitvallást fogalmazva meg, mert kiérezni belőle, hogy az etikai tartalom mindig az esztétikai előtt való: „*Nem mindig szép a vers, ha szép / legyen bár kelleme. / Költő, te magad légy a tét / ne is állj ellene, / hogy két úr közt legyél a hid, / s ég-föld feszítse íveid.*”

A költő egyébként maga is megállapította, hogy számára a létezés etikai dimenziója mindig is a legfontosabb életelv volt. „Én sosem voltam képes feladni, hogy az égi-földi dolgokról ne csak érezek, sejtsek, hanem gondolkodjak is – írja. – Sajnos, alapjában etikus lény lettem, s nem reliigiósus. csak az értelemmel felfogott áhitat a kenyere. Nekem a vallás etikum, nem misztikum.”

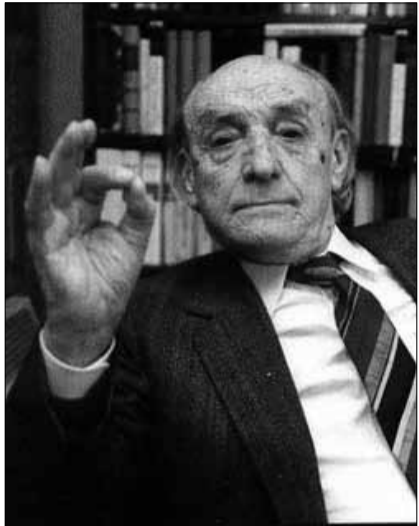
Kiss Tamás szakralitása – ha úgy tesszük: papi embersége – tehát abban állt, hogy arra törekedett: elsősorban etikus lény maradjon, ami azt jelenti, hogy a szépben is és az igazban is a jóságot keresse. S miként költőpéldája, Csokonai műve, az ő munkája is győzelem lehessen „az elmúlás angyalán”.

A NEM SIETÉS MÉLTÓSÁGA

Kiss Tamásról

Bakó Endre

értem, kulturált módon, ízléses gesztusokkal, visszafogott subjektivitással, de öntudatosan. Boldogan vállaltam tehát a *Kortársaink* sorozat számára a róla szóló kismonográfia elkészítését, melyet előzetesen nem kívánt elolvasni, mondván, abba neki semmi beleszólása nincsen, majd látja, ha megjelenik! Költészetének kristálytisza esztétikai minőségét dicséri, hogy a kézirat még a rendszerváltás előtt készült el, de a rendszerváltás után jelent meg, ám egyetlen szót sem kellett benne megváltoztatni.

Amikor a Hódos Imre olimpiai bajnokról szóló életrajzot írtam, a levéltárban kutatnom kellett a kereskedelmi iskola iratai között, mert Hódos Imre ott végzte a felsőbb osztályokat. Legnagyobb meglepetésemre kezembe kerültek Kiss Tamásra vonatkozó iratok is. Én addig nem tudtam, hogy Tamás bácsi ott is tanított, s az iskola békefelelőse volt, egy nagy békedemonstrációt is szervezett. Előbb jót szórakoztam ezen, aztán rájöttem: mi mást vállalhatott volna? Legyen Szabad Nép-agitátor vagy MHK-felelős? Valamit vállalni kellett. Nos, innen került aztán hozzánk, a Fazekas Gimnáziumba. Ott ismertem meg, de közelebbi kapcsolatba csak 1964 után kerültem vele, amikor megnyílt a debreceni Művészklub, s ott néha Tamás bácsi is megjelent, Pákozdy Feri bácsi társaságában. Élvezet volt hallgatni a két nagyműveltségű költő, poeta doctus beszélgetéseit. A irodalom, jelesül a magyar irodalom áhítatos, vasárnapias tisztelete jellemezte eszmecserejüket, melyekben egyaránt téma volt Babits, Szabó Lőrinc, Németh László, Sinka István, vagy Erdélyi József. Egy fiatal kori barátja, Takács Gyula Tyukodi-Baudelaire-nek nevezte Kiss Tamást. Ez első hallásra eléggé idétlennek tűnik, valójában azt akarja érzékelteni, hogy Tamás bácsi költészete éppúgy merít a népi hagyományból, mint a modern költészet arzenáljából.

S valóban, elhelyezhetjük őt akár a népi, akár az urbánus szárnnyon, mint ahogy erre vannak is példák. Egy biztos, Ta-

más bácsi az értéket tisztelte és nem a csoportérdeket. *Nem bandázott* – hogy Veres Péter kifejezését használjam. A műveltségen, tárgyilagosságon, segítőkészségen kívül értékeltük az ő hallatlan nyugalmát, Németh László kifejezésével szólva, *a nem sietés méltóságát*, aminek birtokában végül utolérte nemzedékét, amelytől egy időre elmaradt. Ő az utolsó pillanatig alkotóképes maradt, holott számos példa van arra, hogy az elaggott költő – gondolok Gellért Oszkára, Erdélyi Józsefre, Dutka Ákosra stb. – versei felhígulnak és fecsegővé válnak, Tamás bácsi lírája egyre tömörebb lett az évek során, az esszéi pedig prózai remek.

Egyetlen dolgot sajnálok. Az ő kedves fazekasista tanítványai, élükön Módis professzorral arra kértek, készítsek Tamás bácsival életműinterjút, vagyis több-órás felvételt gyerekkorától kezdve élete minden szakaszáról. Akkor valamin dolgoztam, s csak néhány hónap múlva jelentkeztem az ötlettel Tamás bácsinál, de már későn. Nem vállalta a kimerítő beszélgetéseket. A mulasztás nem végzetes, hiszen itt vannak a költeményei, prózai művei. Hamvas Béla szerint „Van valami, ami a költészetnél is nagyobb: a költői lét. Van valami, ami a jó versnél is jobb: maga a költő. Jobb, ha ott áll a vers előtt és a vers mögött és a vers körül és a versben, ott áll, ő maga, személyében, személyesen és a verset betakarja és igazolja.” (*Levele Gulyás Pálhoz*) Tamás bácsi ezzel szemben a verset helyezte előtérbe, ahogy Juhász Gyula írta: Nem a pacsirta fontos, csak a dal.”

Az ő eszméletében a vers nem pusztán tárgy, objektiváció volt csupán, hanem élő organizmus, ami nem enyészik el, ráadásul a valóságnak valamely magasabb rendű állapota nyilvánul meg benne. Ahogy ő írta Csokonairól szólva: „... a vers olyan valóság, [...] amelyben nemcsak a mű áll elő, hanem a világ maga.” A világ pedig végtelen térben és időben. A költő meghalhat, de versei által készen áll a visszatérés fenomenológiai szertartására:

Versek, őrizők, napom fogytán
rám egy pillantást vessetek,
ha eltűnnék, keressetek,
nyomozzatok, találgatok rám.

(Versek)

(Elhangzott 2012. április 12-én, a Kölcsey Központban, a Kiss Tamás-emléktábla avatása előtt.)

Kiss Tamás versei

Hangfogóval

Úgy mondják az okosok,
poéták, kritikusok –
olyan csöndes a dalom,
nem hallik át a falon.

Hangos szavú dálnokok,
nem féltem hatalmatok,
gyártsatok csak kötelet,
én addig csipkét verék.

Mit restelljem a múltam,
dalt apámtól tanultam,
pásztor volt az úkapám,
agy játszott a furulyán.

Énekek én magamnak,
ha ki rám hallgat – annak,
jőlesik egy kis ének
az emberek szívének.

Ha magamnak dúdолоk,
egy nemzetre gondolok,
nem erre, sem amarra,
enyémre, a magyarra.

Ha csöndesen dúdолоk,
emberekre gondolok,
bennük élek igazán,
hiszen a Föld a hazám.

Debrecen

Cimereden őt szeretem:
a főnix madarat,
ki Napba néz s belőle issza
az arany sugarat.

Ki fűn a lángokon hevül,
s parázsón lépeget,
de a szárnyai összekötnek
földet és eget.

Azt szeretem benned ma is:
az életet-adót,
időnként föl-föllángolót,
de el nem hamvadót.

Tűdőt, szívet kitágító
fűtős tereidet,
templom előtt játszadozó
friss négy szeleidet.

Azt, aki tűnődni se rest,
de gondon is mulat,
s dalol, ha kézzől-kézre jár
a farsangi kulacs.

A maradandóból újulót,
kit sors se reteszeli;
ki nem mindig az vagy, aki vagy,
de voltál és leszel.

Férfitánc

Meglátni s megszeretni
én nem tudtam soha.
Csak jót tudtam nevetni –
ki ilyen ostoba!

Lányok kezét megfogtam,
azt mondták: szerelem.
Csak játék volt: játszottam –
és játszottak velem.

Mikor az ifjúság, mint
tüzes csikó nyihog,
s a vágyam asszonyhoz vitt,
tudtam – bántani fog,

mert féltettem az ajkam,
s tudtam, ha rád nyitok
egyszer: megérzed rajtam,
előttem nincs titok.

Mégis el kellett menni,
s vágyam arra vitt.
De hogy nem így kell lenni,
éreztem – baj van itt.

Valami nincsen rendben
e kerek földtekén,
végesben, végtelenben
téged kereslek én.

S nem szöktél el előlem,
már vártál engemet,
futhattál volna tőlem,
de tudtad: nem lehet.

Szép nap volt. Fenn a lombon
madár mondta neved.
Esz esett a dombon,
s én megteltem veled,

mint vad csikót lefogtam
száguldó szívemet,
hogy annál jobban-jobban,
nagyon szeresselek.

Nem lestem napvilágon,
sem éjszakákon át,
mint szokás e világon
többé a nők nyomát.

Így lettél nekem társam,
és munkában felelem.
Kezed kezembe zártam,
oly szép a szerelem!

S olyan jó közeledben,
szép minden, ami van,
szép a jövő: öledben
mosolygó kisfiam.

Az én időmben az egyik párhuzamos osztály főnöke volt a Fazekas Gimnáziumban. Tudtam, hogy költő, és regényt írt Csokonairól. Az 1930-as években segédlelkész volt Csökmön, egyik osztálytársam édesapja meg körorvos a bihari faluban, neki dedikálta *Régi reggelek* c. verseskötényvét, ami náluk a kezembe került. Engem két vers érintett meg ebből a kötetből, az egyik egy néger spirituálé (*Ajtódon kopog valaki*), mert akkoriban minden amerikai zenei jelenség iránt fogékony voltam, a másik a *Kunsági elégia*.

Magyar szakos tanárnak készültem, már eljutottam a verskultúrára arra a fokra, hogy érzékeljem a távoli inspirációt ebben a József Attila mélységű költeményben. Erről Tamás bácsival is beszéltem, amikor a dr. Nagy János tanár úr vezette irodalmi szakkörben a Tóth Árpád-dokumentum-kiállítás rendeztük, s egy délután ő is meglátogatózott bennünket. Az *Égi tűz* c. kötetétől kezdve nyomon követtem költészetét, költői felszárnyalását, élveztem remek esszéit, amelyek mindig érdekesek és olvasmányosak voltak, de nem bizalmaskodók.

Tartalmi és formai értelemben egyaránt az aranymetszés jegyében alkotott, úgy

IRODALOM ÉS POLITIKA

Szentmártoni János

Tisztelt Elnök Úr, Alelnök Úr, tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Talán a reformkorban szúrtuk el, amikor „megszületett” az ún. hivatásos író, aki abból él, hogy ír, szerkeszt, felolvasásokra jár. Kiadók, lapok alakultak szerte a Kárpát-medencében. A legtöbb író azonban már akkor is kénytelen volt „civil” állások után nézni, ha el akarta tartani a családját. A XIX. században talán a legtöbben jogászok voltak. A múlt század első felében pedig tanárok. És persze mindvégig politikusok és/vagy újságírók... A második világháború után sokan a műfordítás viszonylagos anonimitásába rejtöztek, később kiadók szelárnékában próbálták megvetni lábukat. Vagy gyárakban dolgoztak. A rendszerváltással bekövetkező fordulat azonban mindent összevart. Mert a szabadság szelével együtt bedőlt a kultúrszeny is, amellyel nyugaton – míg minket a kommunizmussal - évtizedek óta kábítottak az embereket. S a vers, az irodalom kihátrált ebből. Lehalkították, mint egy idejétmúlt rádiót. S még annak előtte a költő – állt bármelyik szegletén a világnak – lelke legmélyén, még az esztergapad forgácsfelhőjében ázva is érezte, hogy fontos az, amit ír – addig ebben a nagy kavalkádban azóta sem találja a helyét, mellőzve érzi magát, s a legtöbben sértődötten, de még inkább rezignált fájdalommal leoldalognak a cselédlepcsőn. Míg régi időkben forradalmak élén lobogott, addig ma egy almafán ücsörög láblógatva, ágat farigcsál és dudorászik. Vagy gürög, hogy gyerekét iskolába járathassa...

Pedig Csoóri Sándortól tudjuk: „...a politizálás kényszere nálunk jónási kötelesség, hiszen Magyarország legkiérleltebb gondolatai nem a politikai élet gondosan megmunkált talajából hajtottak ki, hanem az irodaloméből.” (Nappali hold) Mi lett volna például a reformkorral Kazinczy, Kölcsey, Berzsenyi, Vörösmarty, Széchenyi... nélkül? – egészíthetjük ki e gondolatot.

Közhely, hogy a magyarság történetében (ahogy általában is itt mifelénk, a közép-európai régióban), mivel teljesen más volt a tét, mint a nyugati nagy népek életében – politika és irodalom összefonott. Politika alatt természetesen nem a pártpolitizálást értjük, hanem a magyar néppel sorsközösséget vállaló írói hivatás történelmi, társadalmi, szociális érzékenységét, felelősség- és fel-

adatvállalását. Anélkül, hogy a 20. század első évtizedeiben egyre gazdagodó nagyvárosi irodalom képviselőit elmarasztalnám – eme hagyomány felvállalása mégis csak a népi írók húszas-harmincas évek fordulóján kibontakozó mozgalmát jellemzi leginkább. Azokat az írókat, akiket ideológiai ellenfeleik leparasztoltak, és olyan szűk korlátok közé akartak szorítani a szélesebb közvélemény előtt, amely soha nem jellemezte őket, mint például a maradiság vagy a provincializmus. Holott, a magyar társadalom sokáig legnagyobb és legnyomorúságosabb rétegének, a parasztságának képviseletén, helyzetének tényfeltáró diagnózisán és kulturális értékeinek kimentésén túl – ahogy Bartók és Kodály is tette – magyarság és európaiság szintézisére törekedtek.

Egyben biztosak lehetünk: mindaz, amely az 1943-as balatonszárszói konferencián összecsúszódott és artikulálódott a népi irodalom jeles képviselőinek közreműködésével – nem apadt el, hol búvópatakként folyt tovább, hol vulkánként tört elő, de mindmáig él. Gondoljunk 1956-ra, Illyés Gyula hídvéreseire, Nagy Lászlóék költői forradalmára, Csoóri Sándor szerepvállalására, az 1972-ben induló Tokaji Írótaborra, a rendszerváltó lakiteleki találkozókra – hogy a határon innen és túl fokozatosan kibontakozó szellemi ellenállás számtalan egyéb kulturális műhelyének jelentőségét és kálváriáját ne is említsem.

Az már sokkal tragikusabb, hogy ellenben az elmúlt több mint húsz évben ehhez hasonló eredményeket nemigen tudunk felmutatni. Nem látom azt a nemzedéket, amely ezt az utat járná, ezt az örökséget vinné tovább mindnyájunk érdekében – csupán sokszor egymástól elszigetelt alkotók vagy csoportok egyéni küzdelmei vélem felfedezni. S nemrég itt hagyott minket egyik utolsó bástyánk, Görömbei András is.

Nem véletlen, hogy az ún. közéleti vagy politikai költészet körül a közelmúltban szakmai vita bontakozott ki. Folyóirat hasábjain polemizáltak irodalomtörténészek, anketot, kerekasztal-beszélgetést szerveztek róla különböző műhelyek. Jellemző, hogy az irodalomnak ezt a válfaját is legszívesebben kisajátították volna bizonyos hangadó esztéták, valamint az ezt a hullámot meglovagoló antológia is meglehetősen aránytalanul válogatott a rendszervál-

tás óta eltelt évtizedek közéleti és közérzeti lírájából. De ami számomra most sokkal fontosabb ennél, hogy az irodalomnak eme sokáig margóra szorított tradíciójára újra figyelem terelődött, és mindenki számára bizonyosodott, hogy nem halt el, mindig is jelen volt, csak nem vettünk róla tudomást. Sokáig fülünkben csengett a parancsként hangzó javaslat, hogy az írók most már ne foglalkozzanak közügyekkel, nyugodtan vonuljanak vissza elefántcsont-tornyaiukba, és bolyongjanak bátran a nyelvben. Egy Balassitól ívelő nagy hagyomány tűnt megszakadni ezzel, nem beszélve a kommunista diktatúra évtizedeiben a szellemi ellenállás írói teljesítményeiről. Manapság az utca embere csak akkor hall valami zavarosat a írókról, ha hajba kapnak egymással, vagy ha nyavalyognak, hogy kevés a pénz, vagy ha valamelyikük messzi honban kritizálja a kormányát. Még a nagy ran-

gú Tokaji Írótabornak a háború utáni időszakot feldolgozó tematikája körül kiobbant heves vita is csupán szakmai belügy, még ha számtalan sebet tép is fel. A politika pedig a legritkább esetben vesz komolyan minket. Ebben mi, írástudók is hibásak vagyunk, amiért hagytuk hivatásunk patináját megkopni, tekintélyünket sok esetben politikai piacokon értékesítettük. És megfeledeztünk a „jónási küldetésről”.

Mivel mára egyértelműen bizonyosodott, hogy az önálló gondolkodás, a közösségben való önmegélés nem csupán a diktatúrának, de a nagytőkének is ös-ellensége - a magyar értelmiség magára találásának első lépése az kell, hogy legyen, hogy egyszer s mindenkorra kiheveri másodhegedűsségi neuroziszát, azt, hogy pusztán kiteszítotja, kiszolgáltatotja vagy épp kiszolgálója lehet a hatalomnak.

A másik sürgős lépés, hogy minél szélesebb körben, természetesen a média minden eszközét bevetve, be kell bizonyítani az embereknek, hogy abban a roppant nagy látszólagos szabadságban, amely a rendszerváltáskor rájuk szakadt, nincsenek egyedül. Meg kell keresni azokat a közvetlen találkozási pontokat, ahol az értelmiség, a művészember megszólíthatja potenciális közönségét, amelyet az elmúlt húsz évben meglehetősen elhanyagolt, vagy azért, mert belügyeivel volt elfoglalva, vagy azért, mert önáltató módon abban a balhitben duzzogott, hogy a közönsége, ha kíváncsi rá, úgyis majd rátalál.

Véget kell vetnünk a szellemi tétlenségnek, a pult alatti seftelésnek, a kultúra érdekeit az egyéni érdekek elé kell helyezni. Mindez nem csupán szakmai, de erkölcsi kötelessége is az értelmiségnek, hiszen nem csak magáért, de társaiért is felelős, mindazokért, akik maguktól nehezen igazodnak el az értékek és a szellemi hulladék között, akiket épp ezért könnyen becsapnak, megvezetnek, kifosztanak. Felelős az utánunk

jövő nemzedékek nevelésében is, hogy az utókor nem csak hogy egyáltalán kíváncsi legyen nemzeti múltjára, de azt mindenféle torzítás, elhallgatás nélkül kapja kézhez. Felelős abban, hogy nem áldozza föl anyanyelvét, nemzeti hagyományait, népművészetét, kultúráját a globalizmus oltárán – ugyanakkor el se szigeteli más népek elől. Végezetül, de korántsem utolsósorban abban, hogy folyamatosan ostromolja a nagypolitikát, míg meg nem győzi arról, hogy a magyar kultúrát nemzetstratégiai ágazattá kell emelni, ha tartósan akarunk berendezkedni a leendő Európában.

A 20. század felét mi prés alatt töltöttük. Ez irodalmilag bár gyümölcsöző volt, de a lelkekben jóvátehetetlen pusztítást végzett. Ez még a parttalanul sodródó mai ifjúság láttán is érezhető, amelynek vajmi közvetlen tapasztalata lehet minderről. Ráadásul magunkra hagytak hőseink, s e törpe kor, amiben élünk, nem szülhet újabb hősokeket. De soha, egyetlen percig se feledkezzünk meg várakozni rájuk. És dolgozni azon, hogy előkészítsük számukra a terepet, kijárjuk azokat az utakat, amelyeken majd megindulhatnak ők is rendíthetetlenül. Minket nem nagy tettek fognak igazolni, hanem a csendes építkezés egy zajos világban.

Ugyanakkor a várakozásunk és a munkánk kicsit hőssé tesz minket is. Hiszen a kultúránk, anyanyelvünk, identitásunk megőrzése, megvédése manapság nem mindennapi tett.

Ha tétlenek vagyunk, makogó hor-dákká zúllunk vissza. S ugyan miként nézünk majd leendő hőseink szemébe, ha mögöttünk csak egy eltékozolt világ füstölgő romjai sötétlenek?

Elhangzott a szárszói konferencia 70.évfordulóján

(2013. szept. 21., Parlament, Felső-házi terem)

Deák Mór Szárszó (kongresszus után)

Vannak szavak,
amiket nem adok.
Amik,
bár nem csak az enyéme,
vigyáznak rám,
amikor motyogok.
Ha bátor vagyok.
Vagy ha félek.

Nem adom azt a szót, hogy nemzet.
Nem adom senki idegennek.
Félek attól,
hogy lefordítják,
s megsérülhet tőle egy ország.

Amit nekem
az ország szó jelent,
ijeszthet talán egy idegent,
ha nem létezik közös akarata.
Ő úgy szabad,
ha én vagyok szabad.

Vannak szavak, amiket nem adok.
Ezek a szavak
mind-mind magyarok.
Megőrznek
engem is magyarnak,
így készítenek,
hogy újakat tanuljak.

1993

IDEALISTÁK ÉS REÁLPOLITIKUSOK

Szárszó 1943. – Lakitelek 2013.

Bíró Zoltán

A népi mozgalom szárszói gyülekezése a világháború közötti közepén jött létre. Természetes, hogy központi kérdése az volt, mi vár a magyarságra a háború végén. E kérdés köré szerveződött minden egyéb, minden további kérdés: milyen külpolitikai irányultság kívánatos az adott helyzetben Magyarország számára? Milyen társadalmi berendezkedésre kell törekedni és miféle rendre lehet számítani a jövőben? Milyen legyen a magyarság hangadóinak a magatartása az új erópozíciók kialakulása során, a várható, sejtethető világhatalmi változások adta új körülmények között. Lesz-e egyáltalán választási lehetőség a németek előre látható veresége és a világ újrafelosztása során?

Akkor is az volt a kérdés bármilyen válasz megfogalmazása előtt, hogy a nemzeti függetlenségnek és az igazságosabb társadalmi elosztásnak, a magyarság számára megfelelőbb társadalmi berendezkedésnek lesz-e realitása, és ha nem lesz, akkor marad-e még valami kapaszkodó a jövőre nézve. Természetesen következett ebből, hogy megint – mint oly sokszor a történelmünkben – a vita végső soron „idealisták” és „reálpolitikusok” párharcában öltött végső formát, elsősorban Németh László és Erdei Ferenc vitájában. Jellemző, hogy a történelmi elemzés, a magyarság eddigi sorsának felvázolásában szinte nem volt különbség a vitázó felek között, annál inkább a jövő kérdéseinek a megválaszolásában. Ám az idealistának mondható álláspont nem a realizmus jogosultságát kérdőjelezte meg a jövőre való felkészülésben, hanem a közvetlen jövő realitásával szemben fogalmazta meg a követendőt, melyet igényként akkor is meg kell őrizni, ha a történelem megint kegyetlenebb arcát fordítaná felénk. Ezzel szemben a reálpolitikus álláspont Erdei képviselében a feltétel nélküli alkalmazkodás magatartását tartotta egyedül lehetségesnek, annál inkább, mert kívánatosnak éppen azt tekintette, ami majd előre láthatóan fog következni: Magyarország a szovjet érdekszférához tartozik és proletárdiktatúrában fog boldogulni.

Ez a vita, amint az nyilvánvaló lett, a harmadik út vitája volt. Ezt fejezte ki Németh László a pápuák példázatával és ezzel állította szembe Erdei a marxista-

kommunista álláspontot. Mint évszázadok óta, Zrínyitől és a nagy erdélyi fejedelmektől kezdve, ekkor is Magyarország függetlensége volt a döntő kérdés és azzal szemben a mindenkor hódítóhoz való alkalmazkodás. Ezzel szoros összefüggésben, szükségképpen merült fel egy új társadalomkép, melynek közép-pontjában akkor a paraszttársadalom, vagyis a nemzetalkotó akkori többség jövődöbéli sorsa állt. A proletárdiktatúrával szemben pedig a „minőségsszocializmus”, az értelmiségi társadalom Németh László-i látomása.

Nem kell nagyon keresgélni az érveket ahhoz, hogy bizonyítsuk: egy fél évszázad múlva a lakiteleki sátorban, módosulva némiképpen a kor és a magyar társadalom változásához, ugyanerről volt szó. És erről van szó ma is.

1943 óta eltelt 70 év. A második világháború 1945-ben véget ért és 1948-tól bekövetkezett a totális diktatúra, proletárdiktatúra címen, mindez szovjet vezéréssel. 1956-ban ez a diktatúra omlott össze néhány óra alatt, mely egyúttal megrendítette a szovjet birodalmi gépezetet is. De következett utána a véres megtorlás, majd jött a diktatúra restaurációja enyhített formában újabb évtizedekre. Ez lett tehát a realitás, a reálpolitika pedig az idegen erő és szellem Rákosiék korában inkább túllícitáló, a Kádár-rendszerben oda alkalmazkodó, nyugatra pedig óvatosan kacsingató módon. Az 1980-as évek végére megérett a rendszer az összeomlásra, a rendszerváltásra. Ekkor rövid ideig reálisnak látszott a 43-as szárszói gondolat tovább építése elsősorban a nemzeti függetlenség és a demokratikus berendezkedés vélt lehetőségeként.

Az „idealisták” ez utóbbi lehetőséget látták realitásnak, ebben a reményben vagy meggyőződésben indultunk Lakiteleken. A „reálpolitikusok” már ’89–90-ben – még fél lábbal a Varsói Szerződésben – a NATO-hoz való csatlakozásunk büvöletében éltek és az észak-atlanti szövetség kebelén érezték magukat. Az „idealisták” úgy vélték, hogy saját utunkat járhatjuk a rendszerváltás sikere következtében és a magunk igényei szerint rendezhetjük be társadalmunkat. A „reálpolitikusok” azonnal a kapitalizmusra esküdtek, függetlenül attól, hogy korábban milyen mélységekbe ásták magukat az állampárt

szolgálatában. Hanyatt-homlok rohantak nyugati (amerikai, német) példákért, hogy legyen mit követni, ha már a követendő moszkvai szovjet minta a továbbiakban nem követhető. A „reálpolitikusok” tudták, hogy az országot ki kell árusítani, ha az új rendben meg akarják szerezni vagy tartani helyüket a politikai „elit” köreiből. Az „idealisták” még ekkor is elvekhez, eszményekhez ragaszkodtak. Ady „népért síró, bús, bocskoros nemeséhez” hasonlóan siratták az országárulást, és mint Ady becsapott kurucjai „erdőszélén botot vágta”, onnan néztek, botra támasztva állukat a világ ilyenét változását.

Amint 1945 után a 43-as szárszói tanácskozók, a népi mozgalom hazájuk sorsáról, jövőjéről gondolkodó tagjait is a szélekre szorította az új hatalom, úgy

később utódaikat is a diadalmas liberális kapitalizmus és neofita hívei, akik reálpolitikusként hideglelést kaptak a „harmadik út” metaforájától és minden pápuától, de még attól is, aki maga ugyan nem lévén pápu, de nevükben felteszi a kérdést: „mért ne lehetne Új Guinea a pápuaké”.

Napjaink újszülött „reálpolitikusai” most attól kapnak hideglelést, aminek az ellenkezőjétől néhány éve még az „idealisták” vérnyomása szaladt az egekbe. Nevezetesen attól, hogy az ország kormánya veszi a bátorságot szembe menni olyan hatalmakkal, mint a bankok, a Világbank vagy az Európai Unió bizottsága vagy az energiaszolgáltató multik. Most már csak az a kérdés, hogy a reálpolitikusi számítások elégségesek lesznek-e a közeli- és távoli jövő, az európai trendek kiszámításához.

Annak idején Szárszón a nemzet és a társadalom jövőjéről gondolkodva az értékmentő eszmények ütköztek meg a reálpolitikai alkalmazkodás programjával. Ott és akkor az előbbi álláspont győzött, később a történések az utóbbit igazolták, brutálisabban, mint ahogyan azt előterjesztők talán gondolták. Az idealisták rendre elveszítik a közeli jövőt, a reálpolitikusok a távlatot. Különösen, ha a reálpolitikus számára a realitásokra való hivatkozás csak maga mentségére szolgál folytonos megalkuvásai során. Az elmúlt közel negyed évszázad többnyire erre példa. A „harmadik út” metaforája ezért vált ki annyi indulatot a magát reálpolitikusnak hirdetőből és ezért gyűlöli az idealistát. Kettejük között az a különbség, hogy az idealista túl akar lépni a „mai kocsmán”, ez a fajta reálpolitikus pedig kocsmáros akar lenni, éppen abban a kocsmában, amelyen némelyek túl akarnak lépni.

Legyünk-e hát idealisták a mai meglehetősen sivár európai realitások közepette is? Én azt mondom, akár Szárszó, akár

Lakitelek nyomán, hogy legyünk, ha nem akarunk eszmények, tiszta célok, szándékok nélküli sivár életet élni.

Legyünk-e reálpolitikusok? Legyünk, amennyiben nem akarunk eltekinteni a valóságtól, egy álomvilág kábulatában. Ebben a kérdésben is Németh László igyekszik tömören megfogalmazni az egyedül érvényes választ, amikor azt mondja, hogy életünket a realitások szabályozzák, de az utópiák viszik előre. Én inkább idealizmust mondanék az utópia helyett, de az a fontos, hogy aki nemcsak magáért, hanem közössége érdekében is egyszerre akar távlatot adni az életnek, és közben a mindennapokban okosan lépni előre, annak meg kell találnia a szintézis lehetőségét e kettőben. Akkor is, ha a prédára leső ragadozónak nem tetszik, ha a préda nem akarja megadni magát. A szárszói találkozó után hetven évvel ennyit feltétlenül meg kellene értenünk annak az eszmecsereinek az értelméből és mindenkorai időszerűségéből.

(2013. szeptember 19.)

Soós József versei

Abonnan eljöttem

Abonnan eljöttem
kút vize friss maradt
Falakon fényképek:
megfagyott pillanat

Lányarcú fény ragyog
hegyről hoz jó esőt
Dombokon záporoz
a patak már tetőz

Rohanok mezítláb
a Misesúton át
Lódul a harangláb
a kút, meg a magtár

A padlások dőlnek
rézsútos fények
Rezgő por-csillámok
gyöngyremegések
Beszéd is hallik már
árad a szópatak
Ismerős minden hang
kisgyermekként fogad

Ráncokkal írott asszonytenyér

Tebenek jönnek be
este a kapu felől
Diókon taposnak,
ropog a kiszáradt hég

Búzaitlatban
érnek a sonkák
jéghideg padlásokon
Közelit karácsony!

Imára kulcsolva
ráncokkal írottas
asszonytenyér

Hajnatra hófehér
sisakot növeszt a
kerítésléc

AZ IGAZSÁGTÉTEL RÉSZLEGES ELMARADÁSA ÉS HATÁSA A TÁRSADALOMRA

Kahler Frigyes

20 évvel ezelőtt – 1993 augusztusában az 1943-as szárszói tábor emlékezetére rendezett tudományos konferencián már módomban volt szólni az igazságtétel kérdéséről¹. Ekkor szoltam arról, hogy az igazságtétel a diktatúrából a jogállamba való átmenet sajátos folyamata, amelyben egyrésztől elégtételt kell szolgáltatni a diktatúra sértetteinek, ide értve a diktatúra – sérelmet okozó – jogszabályainak megszüntetését. Másrésztől felelősségre kell vonni a diktatúra kiszolgálóit azokért a súlyos – első sorban az életet és a szabadságot támadó magatartásokért, amelyek előmozdították a diktatúra megteremtését és fenntartását.

A rendszert változtató folyamat a sértetti rehabilitációt viszonylag – több – kevesebb zökkenővel – megoldotta. A *semmisségi törvények* – így az 1989. évi XXXVI. tv., továbbá az 1990. évi XXVI. tv. az 1992. évi XXII. tv. a legtöbb törvénytelen – illetve amorális szabályokon nyugvó – elítélést *semmissé* nyilvánította.³ Igaz, az 1956-os forradalom megtorlásával összefüggésben súlyos hiányosságokat hagyott maga után az ancien régime utolsó parlamentje, amelyet csak a 2000. évi XCCC. tv. az ún. negyedik semmisségi törvény szüntetett meg. Ez utóbbi törvény – amelyet *Király Tibor* akadémikus és *Márki Zoltán*, az Igazságügyi Minisztérium főcsoportfőnöke készített elő – mondja ki, hogy „az 1956. évi forradalmat és szabadságharcot követő megtorlás politikai szándéka megtervezett szempontok alapján használta fel az ítélkezést. Ezt világosan kifejezi a forradalom leverését követően alkotott »különleges« eljárások sorozata.” – Kifejezésre juttatva, hogy a megtorlás időszakában *nincs független bíróság* és mindaz, ami bírói ítélet köntösében jelent meg, valójában nyers politikai megtorlás, amelynek semmi köze a jogállami ítélkezéshez.

Ezekben a megállapításokban megjelennek azok a kutatási eredmények, amelyeket M. Kiss Sándor, Zinner Tibor és magam hoztunk nyilvánosságra a kilencvenes években.

A sértettek *vagyonai kárpótlása*, továbbá a tulajdon viszonyok erőszakos átrendezése (államosítások), a szellemi élet „birtokba vétele” és a diktatúra terjeszkedésével okozott egyéb sérelmek – gyakran csak jelképes – orvoslása ugyancsak az igazságtétel körébe tartozik, de amelyet nem képezik a mai előadás tárgyát.

Most azokról a kérdésekről kívánok szólni, amelyek oda vezettek, hogy a diktatúra érdekében és nevében *elkövetett legsúlyosabb elkövetői gyakorlatilag teljes mértékben mentesültek* a felelősségre vonás alól arról, hogy két évtizednek kellett eltelnie ahhoz is, hogy a magyar jogrendszer egyáltalán alkalmassá vált az ilyen bűncselekmények megemlékezésére.

A kommunista diktatúra érdekében elkövetett bűncselekmények büntetőjogi felelősségre vonásáról Magyarországon 1990. január 12-én került sor *tudományos vitára*.⁴

A *bal-liberális* nézeteket valló *jogászok* szerint a diktatúra idején érvényben volt büntető törvénykönyvben megszabott idők jogszerűen eltelt elvülési időszakok, ezért az elvülési időt e szerint kell számítani.

Minden más álláspont „a dolgok természetes rendjét bolygatja, azt átforgatni igyekszik, utólagos beavatkozással a jognak tesz erőszakot.” „...civilizált humanizált büntetőjog garanciáira tekintettel minden, *ex post facto* beavatkozás szigorúan tilos.” (Kiemelés az eredetiben K.F.)

Hivatkoztak a *jogbiztonság elvére* s ebből kifolyólag arra, hogy a visszamenőleges érvényesítést kizáróan a jövőre nézve alakíthatja a jogot. Rámutattak, hogy az elvülés több az állam büntetőjogi igényének önkorlátozásánál, „garanciális jogállami intézmény, mely a polgárnak alapjogi védettséget biztosít”.

Minden ezzel ellentétes nézetet alantas politikai szándéknak minősítették azzal, hogy „A rendszerváltozásból fakadóan semmiféle különös cselekvésre szükség vagy lehetőség nincs”.

Ez a gondolat jelenik meg *Kulcsár Kálmán* igazságügyminiszter expozéjában, amelyet a második semmisségi törvény előterjesztésekor mondott el: „Félő, hogy az emberi méltóság helyreállítása során embereket aláznak meg, hogy a megtisztulás jegyében újabb bűnöket követünk el. Tanulnunk kell a történelemből, fel kell tárnunk mindent, hogy ... elkerülhessük [a múlt] tévedéseit és bűneit. De emlékezzünk arra is, amit *Winston Churchill* a második világháború idején a bűnösök után kiáltóknak.....»Ha a jelen megpróbált törvényt ülni a múlt felett, elvesztheti a jövőt»”.

(Ez a látványos retorikai teljesítmény valójában mindig is közhely maradt, s

a világháború után a bűnösöket keményen felelősségre vonták).

Az ezzel szemben kialakult álláspont szerint a felépülő jogállamnak állást kell foglalnia a jogtalanságokról, „...nem épülhet erkölcsi homokra. Nem lehet értékközömbös mert csakis nihilizmusnak és cinizmusnak nyitna teret”. A jövő felé olyan üzenetet kell hordoznia, hogy büntetlenül sem a nemzeti szocialista sem a kommunista „vagy bármilyen más »ordasok« büntetlen ... állami bűnözésének” nem lehet helye.

Kifejtették, hogy a több évtizedes államilag fenntartott bűnözés után a büntetőeljárás alóli mentesség a társadalom arcu csapását jelenti, kiváltja „a spontán igazságkeresés” akcióit, amely hatósági beavatkozásokat von maga után, s ez „nagyobb és pusztítóbb megrázkódtatás a jogállam számára, mint bármiféle jogilag szabályozott eljárás...”.

A részt vevők rámutattak, hogy a *nyugati jogállami minta sohasem szembesült a diktatúrák utáni jogállami újjáépítéssel*, ezért tapasztalataik e téren nincsenek. Ezért a megoldásokat magunknak kell kidolgozni.

A múlt lezárását több – és nem csak jogi – úton kell elvégezni, s ezt nem akadályozhatja az a tény, hogy a bűn üldözésére köteles állam e kötelezettségét nem teljesítette.

Végül kifejezésre jutott: „Cinikus megoldás lenne s közös jövőnk is kikezdené, ha egy bűnpártoló állam kegyencei csakis azért maradnának mindörökké büntetlenek, s azért mentesülnének még utólagos megnevezésüktől is, mert a bűnpártolás – épp a bűnös állami eszköztár alkalmazásának köszönhetően – sokáig tartott.

Ha ezt kifogásként az utódállam elismerné, úgy csakis a diktatúrát jutalmazná, és a bűnözés szolgálatába állított állami eszköztár kíméletlen felhasználását ösztönözné. Az állami bűnpártolás rosszallása helyett éppen a hatalom bármilyen történő meghosszabbítására (és ebben a bűnelkövető önkegyelmzésére, tettei elvültetésére) hívna fel”.

A bíróságok a fennálló jog szerint nem zárható ki az elvülés vizsgálatából.

Nem zárható ki az sem, hogy „jogelvi rekonstrukció mentén keressük az elvülés természetszerű előfeltételeit”.

Ez a vita lényegében előadta a magyar Alkotmánybíróság igazságtételt elutasító érvrendszerét, de előre vetítette az új Alaptörvény filozófiáját is.

A taglalt kérdés nem csak Magyarországon jelentett problémát.

Németországban az újraegyesítés vetette fel a kérdést, ahol törvények születtek, a Német Szocialista Egységpárt rezsime által elkövetett jogtalanságok elvülésének nyugvásáról.⁶

A német törvényhozásban a Bajorország Mecklenburg – Elő-Pomeránia és Thüringia szövetségi tartományok 1992. február 28-i törvénykezdeményezés⁷ többek között rámutatott: „a hatalom gyakorlóinak hozzájárulásával elkövetett cselekmények esetében a bűnildözés kizárt volt. Ez nem jöhet figyelembe az elkövetők javára.”

A Német Szövetségi Tanács 1993. július 9-i törvényjavaslata, pedig rámutatott: „a bűnildözéshez fűződő közösségi igény s a jogbiztonság szempontjai közötti egyensúly a bűnelkövetők előnyére megromlott. A polgároknak a demokratikus jogállamba vetett bizalma komolyan sérülhet, a jogállami viszonyok létrehozása számos bűncselekmény elvülését is magával hozza és ezek büntetlenül maradnak.”

Ezzel párhuzamosan a *cséh törvényhozás* is törvényt alkotott:

„Törvény a kommunista rezsime jogellenességéről és a vele szemben álló ellenállásról címmel.”⁸

A törvény bűnösnek nyilvánítja a kommunista hatalomátvételt és a hatalom gyakorlásának az állampolgárok jogait sértő valamennyi cselekedetét, és mindazok magatartását, akik e tevé-

kenységet támogatták. „*Csehszlovákia Kommunista Pártja bűnöző szervezet volt*” állapítja meg a törvény, s a polgárok ellenállását „legitim, igazságos, erkölcsileg indokolt és tiszteletet érdemlő” magatartásnak deklarálta.

Mindezek alapján a „*bűncselekmények elvülési idejébe nem számít be az 1949. február 25-től 1989. december 29-ig eltelt idő, amennyiben jogerős elítélésre vagy vád alóli felmentésre egy demokratikus állam jogrendjének alapvető elveivel össze nem egyeztethető politikai okból nem került sor.*” (Kiemelés tőlem. K. F.)

Magyarországon a kérdés megoldása sajátosan – s az ismertetett megoldással szemben – alakult.

Tény, hogy az *Antall-kormány a forradalomban elkövetett súlyos bűncselekmények felelősségre vonását lehetővé tevő törvényjavaslatot sem nyújtott be az országgyűlésnek, nem szólva a kommunista diktatúra egész időszakjáról.*

Az országgyűlés plénuma elé két kormánypárti (MDF-es) politikus, *Zétényi Zoltán* és *Takács Péter* nevével jegyzett törvényjavaslat került 1991 májusában.

Ennek lényege, hogy mindazoknál a súlyos bűncselekményeknél, amelyet az állam – törvényi bűnildözési kötelezettségét megszegve – nem üldözött 1944. december 21. és 1990. május 2-a közötti időben az elvülés nyugodott és így a büntető eljárások lefolytathatók.

1991. november 4-én az országgyűlés elfogadta a törvényjavaslatot, azonban a megszavazott törvényt *Göncz Árpád* köztársasági elnök nem írta alá, hanem az Alkotmánybíróság elé utalta.

Az Alkotmánybíróság a 11/1992. (III. 5.) AB határozatában a törvényt teljes egészében *alkotmányellenesnek minősítette és megsemmisítette.*

Ezen Alkotmánybírósági döntés a *jogállam fogalmának értelmezésén* nyugodott.

Kimondta, hogy a *jogbiztonság* követelményének a törvény nem felel meg. „A törvény szövegezésének határozatlansága és bizonytalansága sérti a jogbiztonság követelményét”.

Sérelmezte továbbá, hogy a törvény az *alkotmányos büntetőjog* követelményének sem felel meg:

„A törvény sérti az alkotmányos büntetőjognak azt a követelményét, hogy a bűncselekmények büntethetőségének elvülése – bele értve az elvülés félbeszakadását és nyugvását is – az elkövetés hatályos törvényt kell alkalmazni, kivéve, ha az elvülés időszakában az elkövetőre nézve kedvező szabályok lépnek hatályba.”

Miként vélekedtek ezekről a kérdésekről *Cseh Köztársaság* alkotmánybírái, amikor a fentebb idézett törvény ellen panasszal éltek a bukott kommunista rezsime erői?

Most az 1993. december 21-i döntésükben kifejtették⁹:

„*Alkotmányunk nem értékmegleghettség alapon, hanem a jogot a demokratikus társadalom értékeinek rendeli alá. Az a*

Az Országgyűlés 1993. február 16-án elfogadta a törvényjavaslatot az Alkotmánybíróság azonban ezt is alkotmányellenesnek találta [42/1993. (VI. 30. AB határozat].

kérdés, hogy az elévülést valóságosnak, vagy fiktiivnek kell- e tartanunk ott, ahol a törvényesség megsértése részévé vált a rendszer törvénytelenségeinek. Ha elévülésként értelmeznénk, úgy ezzel azt a »jogbiztonságot« erősítenénk meg, amivel elkövetői már tevékenységük kezdetétől rendelkeztek. Az elkövetők ilyen »jogbiztonsága« viszonyt a polgárok jogbizonytalanságának forrása. E kétfajta biztonság versengésében az Alkotmánybíróság az állampolgárok jogbiztonságának ad előnyt, mert csakis ez felel meg a jogállam gondolatának.

A magyar Alkotmánybíróság most tárgyalta döntése valójában *jogi formulákba öltöztetett politikai döntés volt*. Nevezhetjük a jogállam gúzsbakötésének és kiszolgáltatásának, a bűnelkövetők jogbiztonságának az állampolgárok jogbiztonságával szemben.

A magyar Alkotmánybíróság a diktatúra amorális „jogát” olybá kezelte ugyanis, mintha azok jogállami törvények lettek volna, továbbá mintha a diktatúra állama eleget tett volna bűnüldözési kötelezettségének és bírósága valóban jogállami bíróság lett volna, nem pedig a monolit hatalom pusztá végrehajtó testülete.

Egyedül *Zlinszky János* alkotmánybíró – a római jog kitűnő professzora – fejtette ki párhuzamos véleményében, hogy *különbség van a természetes idómúlás és az elévülést eredményező idómúlás között.*

Vajon *Szabó András* alkotmánybíró – a téma előadója – és a vele szavazók mindezt nem tudták volna mindezt? Nem ismerték a magyar, német és a cseh jogtudósok álláspontját és érveit? Aligha hihető!

A magyar Alkotánybíróság döntésében *minden ellenérvet megkerültek*. Semmilyen szakmai érvük nincs a tekintetben, hogy a forradalom alatt és után a diktatúra javára súlyos bűncelekményeket elkövetők esetében *miért folyik az elévülés* a diktatúra éveiben és miért nem csupán természetes az idómúlás?

Ezért a megfoghatatlan (bűnelkövetői) jogbiztonság-klauzula elsőbbségével az Alkotmánybíróság – *Sólyom László* elnöklete alatt – a törvényt alkotmányellenesnek minősítette, ezzel menlevelet adva a főbenjáró bűnök elkövetőinek, megsemmisítve a diktatúra kárvallott milliónak jogbiztonsági igényét. (Jól emlékszünk még: 1956-ban a forradalmárok számos népítéletet akadályoztak meg azzal a napon is komolyan vett felhívással: hagyják a bűnösöket, a független magyar bíróság majd igazságot szolgáltat. S a felháborodott tömegek el is fogadták legtöbbször a felhívást. Magam is tanúja voltam ilyen esetnek!)

A törvényhozás ezt követően egy országgyűlési elvi állásfoglalással értelmezte az elévülés nyugvását [1/1993. (II. 27.) OGY elvi állásfoglalás].

Az Alkotmánybíróság ezt a kísérletet is elvetette és az elvi állásfoglalást alkotmányellenesnek nyilvánította [41/1993. (VI.30.) AB határozat.]

Mindezek után Zétényi Zsolt újabb – eljárásjogi tartalmú – törvényjavaslatlalt élt.

Ennek lényege: A bíróság – s ne a nyomozóhatóság – döntse el a legsúlyo-

sabb élet elleni bűncelekmények esetében, hogy az elkövetés és az elbírálás közötti idómúlás természetes volt-e vagy elévülést eredményezett.¹⁰

Az Országgyűlés 1993. február 16-án elfogadta a törvényjavaslatot az Alkotmánybíróság azonban ezt is alkotmányellenesnek találta [42/1993. (VI. 30. AB határozat].

Az Alkotmánybíróság érvelése szerint: „... az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében normatív tartalommal rögzített jogállamisággal, annak lényegi elemét képező jogbiztonság követelményével, továbbá az alkotmányos büntetőjognak a jogállamiság mellet másik alappilléret képező 8. § (1) és (2) bekezdésével...” ellentétes a törvény.

Az Alkotmánybíróság tehát visszakanyarodott saját *politikai döntéséhez* és még *azt sem engedte meg, hogy a bíróság vizsgálja meg az elévülés feltételeit*, noha e döntésben nem vitatta az elévülés és a természetes idómúlás fogalmának különbözőségét.

Az Alkotmánybíróság döntései egyre világosabbá tették, hogy azaz igazságtételi szándék, amely a sértettek felé tett lépéseken túl a terrort kitervelő és megvalósító főbenjáró bűnösök felelősségre vonását is szükségesnek tartotta Magyarországon nem valósítható meg.

A jogtudomány képviselői közül többen foglalkoztak azzal a gondolattal, hogy ha a magyar jogállam az Alkotmánybíróság által értelmezett formában képtelen választ adni tömeggyilkosságokat megvalósító főbenjáró bűnökre, akkor *a nemzetközi jog általános szabályaihoz kell folyamodni*, hiszen azok kötelezőek Magyarországra is.

Ezt sugallta egyébként az 1961. évi V. tv. (Btk.) 114. §-hoz fűzött miniszteri indokolása is – amely, a háború fogalmával – foglalkozott.

Eszerint „a javasolt szabály nemcsak nemzetközi jogi értelemben vett háború, hanem a belső rendet fenyegető súlyos veszély esetére is lehetővé teszi a vonatkozó büntető rendelkezések alkalmazását.”

A Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP) részére két jogtudós, *Bruhács János* a nemzetközi jog professzora és *Jobbágyi Gábor* a civilisztika professzora dolgozta ki azt a törvényjavaslatot – saját magam konzultánsként vettem részt ebben a munkában magánemberként –, amely szerint *a nemzetközi jog* általánosan elfogadott elvei, és normái közvetlenül kell érvényesíteni a magyar büntetőjogi ítélkezésben. A Javaslat az ENSZ-közyűlés 1991. szeptember 11-én A/46/405. számú határozatával jóváhagyott nemzetközi büntetőjogi kódex tervezetet vette alapul az egyes tényállásokat illetően.

Időközben azonban a kormány is törvényjavaslatot terjesztett az Országgyűlés elé, amelynek előkészítésében rész vettem.

A törvényjavaslatot az Országgyűlés 1993. évi XC. tv.-ként 1993. február 16-án fogadott el, *Az 1956. októberi forradalom és szabadságharc során elkövetett egyes bűncelekményekkel kapcsolatos eljárások* címmel.

Ez a törvény *rendhagyónak* mondható a magyar törvényhozás történetében, hiszen a törvény tartalma nem más, mint *törvényértelmezés törvényvel*.

Kimondta ugyanis: Az 1954. évi 32. sz. törvényerejű rendelettel kihirdetett „A háború áldozatainak védelmére vonatkozó, Genfben 1949. év augusztus 12. napján kötött Egyezmények”-ben meghatározott, a súlyos jogsértések fogalmát kimerítő cselekedetekre a megfelelő magyar büntetőjogi formákat – amelyeket a törvény külön is nevesít – alkalmazni kell.

Ezzel a törvény – amelyet *Balsai István* igazságügyminiszter által vezetett minisztérium dolgozott ki – azt kívánta elérni, hogy a forradalom alatt a polgári lakosság ellen elkövetett bűncelekmények – amelyeket a hatóságok eddig köztörvényes bűncelekményeknek (pl. emberölés) minősítettek – *a béke és emberiség/emberiség elleni elévülhetetlen bűncelekményként üldözzenek*. Erre a *genfi jog* alapot adott!

A Genfben kötött szerződések (genfi jog) alapvető büntetőjogi kihatása ugyanis az, hogy megváltoztatja a bűncelekmények *jogi tárgyát*. A Genfi Egyezményekkel védett személyek körében tehát az egyes ember életét, testi épségét stb. támadó bűncelekmény jogi tárgya helyébe az emberiség védelme lép védett jogtárgyként.

Ez a törvény is az Alkotmánybíróság elé került, amely a törvény egyes részeit megsemmisítette ugyan – így az 1945. évi VII. tv-re utalás első szakaszát, figyelemmel arra, hogy az ott felsorolt „bűncelekmény nem minősül a nemzetközi jog értelmében háborús bűncelekménynek”. [Később ez tükröződik az Alkotmánybíróság 2/1994. (I. 14.) AB határozatában).

Kimondta azonban, hogy, „...a büntethetőség el nem évülését csak azokra a bűncelekményekre nézve lehet megállapítani, amelyek büntethetősége az elkövetés idején hatályos magyar jog szerint nem évült el, *kivéve, ha az adott tényállást a nemzetközi jog háborús bűncelekménynek vagy emberiség elleni bűncelekménynek minősíti, el nem évülését kimondja vagy lehetővé teszi és Magyarországot az elévülés kizárására nemzetközi kötelezettség terheli.*” Továbbá rámutatott:

„...a háborús és emberiség elleni bűncelekmények túlnyomó többsége az 1956-ban hatályos magyar büntetőjog szerint is büntetendő volt. Az Alkotmánybíróság azonban felhívja a figyelmet arra, hogy a nemzetközi jog maga határozza meg a nemzetközi jog szerint üldözendő és büntetendő bűncelekményeket és büntethetőségük összes feltételét. *Mindezeknek a tényállásameknek és feltételeknek fenn kell állniuk, tehát ahhoz, hogy a hazai jog valamely bűncelekménye az nemzetközi jog szerint bűncelekménynek minősüljön*”. (53/1993. (X. 13. AB határozat). (Kiemelés tőlem K. F.) Tehát van jog, amelynek alapján a kommunista diktatúra nevében elkövetett bűnök mégiscsak megmértethetnek, s ez ugyan az a jog, amely alapján ítéletet mondott a világ a nemzetiszocialista bűnök felett!

Ezzel megtörtént az *áttörés* és elhárult az akadály a legsúlyosabb vérengzéseket elkövetők büntető felelősségre vonása elől.

E helyen eltekintünk a nemzetközi jog alapján született bírói ítéletek áttekintésétől, csak megjegyezzük: a budapesti, salgótarjáni, tatai és más sortűzek esetében a bűnösség megállapítása megtörtént.¹¹

A rendszert változtató kompromisszumok ára¹²

Magyarországon a ’90-es években volt egy divatos szállóige – amelyet Antall József miniszterelnöknek tulajdonítottak – arra az esetre, amikor otrombán furakodtak elő a rendszerváltoztató folyamat ellentmondásai, valamint azok a személyek, akik a diktatúra idején is – finoman szólva – a kedvezményezettek köréhez tartoztak. Ilyenkor mondták a morgolódoóknak: *„Ja, tetszettek volna forradalmat csinálni!”* Kétségtelen tény, hogy 1989– 90-ben – bár lázas időszak volt Magyarországon, de – *korántsem volt forradalmi helyzet*.

Az is tény, hogy egyes alkalmakkor nagy tömegek jelentek meg a főváros utcáin. Így Nagy Imre és mártírtársai temetésén, vagy az erdélyi falurombolás ellen tiltakozó tüntetésen, de – most ne taglaljuk miért – senkinek sem „tetszett forradalmat csinálni”. Magyarországon nem ismétlődött meg tehát az 1956-os forradalom, bár azt mindenki tudta, hogy a rendszer változtatása elkerülhetetlen. Ha pedig nem forradalom változtat meg egy rendszert, akkor a hatalmat átadó és átvevők között *kompromisszumok sorozatára* van szükség.

Ezek alapja és háttere az USA és Szovjetunió első embere között megkötött egyezség volt. Hogy mi volt az egyezség tartalma, azt alig tudták többen, mint a Málta mellett lehorgonyzott hajón megtartott tárgyalás résztvevői, akik véget vetettek a jaltai világgépeknek.

Nem lehet lekicsinyelni azt aényt sem, hogy a *nyugati vezetők a késő Kádár-kori* vezetőkkel jó kapcsolatot tartottak fent, a ez okból is elleneztek a felelősségre vonást. De – e sorok szerzője szerint – nem csak erről van szó. Sokkal inkább arról a kettős mércéről, amely ebben az időben is másként ítélte meg a nemzeti szocialista állam és a kommunista állam érdekében elkövetett bűnöket, a legsúlyosabbakat is. Szerepet játszott az is, hogy számos olyan félelem is élt a magyar politikai elit körében, amelyek - utólag tekintve - nem voltak megalapozottak, így a szovjet haderő maradásáról terjesztett híresztelések.

A hatalom kényszerű átadása és átvétele természetesen *nagymértékben függött a helyi politikai erőviszonyok alakulásától is*.

Így került sor, számos olyan *kompromisszumra*, amelyről az utókor joggal állíthatja: olyan, mint a népmésében a furfangos lány, aki vitt is ajándékot Mátyás királynak meg nem is. Ezzel magyarázható, hogy a diktatúra számos egykori kedvezményezettje korábbi politikai hatalmát gazdasági hatalommá alakíthatta és még azt is elkerülte, hogy – egy időre – kirekeszték a politikai közéletből.

(Ne feledjük: ezekben az években számos családnál évszázadokra dőlt el, hogy az élet napos oldalára kerülnek-e, vagy maradnak a tömegben, amely – mint Madách írta: „a végzetnek arra ítél állata, mely minden rendnekalmán húzni fog.”)

Visszatérve az igazságtétel kérdéséhez. *A rendszert változtató elitet legitimáló ideológia az 1956-os forradalom igazságán nyugodott*. *A politikai hatalmat átadók ugyanakkor több évtizeden keresztül alapozták hatalmukat a forradalom leverésére*.

A forradalom vérbefojtásában és megtorlásában részt vett generáció ezekkel az előnyökkel olyan hatalmi pozíciókat szervett meg, amelyek átszálltak utódaikra is.

Mindebből nem nehéz olyan következtetésre jutni, hogy a forradalom leverése során az áldozatok és sérelmet szenvedettek részére nyújtandó jogi (és korlátozott mértékben anyagi) igazságszolgáltatás viszonylag könnyen megtörténhetett, míg a súlyos bűnök elkövetőinek büntetőjogi felelősségre vonása elé olyan jogi köntösben jelentkező, valójában politikai akadályok gördültek, amelyek jó ideig lehetlenné tették a vádemeléseket és így az ítéletek meghozatalát is.

Ebben kulcsszerep jutott az Alkotmánybíróság „jogértelmezésének”, amelynek semmi köze a jogi-szakmai érvekhez, tisztán politikai döntés volt. Évek teltek el, amíg a szakma végül mégis csak felszínre tudta hozni – most már *megkerülhetetlenül* – a nemzetközi büntetőjog alkalmazásának kötelezettségét. Ezzel megtörte az Alkotmánybíróság akadályozó hatalmát és azt a kettős mércét, amely a nemzetiszocialista bűnök jogos megtorlása és a kommunista ideológia jegyében elkövetett bűnök büntetlenségében jelentkezett. *A magyar jogban a tiszta helyzetet csak az Alaptörvény elfogadása teremtette meg*, amely végleg szakított mindazzal, amit az Alkotmánybíróság a magyar társadalom ellen az igazságtétel körében elkövetett. Mindennek részletezése meghaladja a mai előadás kereteit.

Amire eljutott az Országgyűlés az Alaptörvény megalkotásáig, a forradalom leverésében és megtorlásában részt vállaló döntéshozók – egy-egy kivételtől eltekintve – eltávoztak az élők sorából, anélkül, hogy a törvény előtt felelniük kellett volna büntetteik miatt. Mondhatnánk: ma már minden késő. Ez azonban csak részben igaz, hiszen a törvényi változás nagy jelentőségű: minden időkre tudtal adja: *Nincs különbség a nemzetiszocialista és a kommunista bűnök között. S ez sem kevés a XXI. századi – kettős mércés – Európában*.

Az viszonyt tény, hogy a kérelmetetlen idómúlás érvényesülni engedte a kompromisszum, amely „jogbiztonság” címen menlevelet adott a diktatúra legtöbb bűnösének, akik „ágyban, párnák közt” távoztak az élők sorából.

A történettudomány kötelessége ebben a helyzetben még súlyosabb, mert fel kell táрни maradéktalanul az elkövetett bűnöket, hiszen *a halál senkit sem mentesít a történelmi felelősség alól*, s *a nemzeti emlékezetben* nem lehet tévedés a tekintetben, kik voltak a vértanúk s az áldozatok, és kik voltak a gyilkosok, s nem csak a végrehajtók, hanem a parancsok kiadói is. Ugyan így *égetően szükséges feltárni a rendszert változtató folyamat minden részletét is*, még akkor is, ha nem – vagy csak korlátozottan férünk hozzá alapvető külföldi forrásokhoz. Mint azt a kutatás sok esetben igazolta, a tények „sűrű szövetű” feltárása nyomán kialakuló kép szükségszerűen kirajzolja a hiányzó részleteket is.

^[1] lábjegyzet

^[1] In: Szárszó ’93 az 1993. évi szárszói tábor előadás- és megbeszélés sorozata Bp. Püski 1993 p.587-599.

^[2] Vö.: Zinner Tibor: Személyes adalékok (lis) az első két semmisségi törvény hátteréhez. In: A semmisségi törvények: Büntetőjogi tanulmányok (szerk.: Kahler Frigyes) III. Bp. Kairosz p.15 – 106. Kahler Frigyes: A harmadik semmisségi törvény Uo. p 187–196.

^[3] Vö.: Zinner Tibor: Személyes adalékok (lis) az első két semmisségi törvény hátteréhez. In: A semmisségi törvények: Büntetőjogi tanulmányok (szerk.: Kahler Frigyes) III. Bp. Kairosz p.15 – 106. Kahler Frigyes: A harmadik semmisségi törvény Uo. p 187–196.

^[4] Részletesebben vö. Varga Csaba: Bevezetés Igazságtételi jogállamban című kötetben Bp.1955.p.11-20. (továbbiakban: Varga)

^[5] 1990. március 13-i ülésen

^[6] 1993. március 26. , a Büntetőjogi elévülési idők meghosszabbításáról 1993. szeptember 27. a törvények magyar szövege és az előkészítő anyag Varga: p. 43–184.

^[7] Varga: p. 47–64.

^[8] Magyarul Varga: p.189–199.

^[9] Magyarul a teljes határozat: Varga. p.203 -232

^[10] Vö.: Kahler Frigyes: Lehetőségeink a jogállamiság helyreállításában in: Magyar Jog. 1992. 7. p. 393–400. és Hatalommegosztás és jogállamiság. 1998. p. 215–324.

^[11] Vö.: Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor: „Mától kezdve lövünk” tíz év után a sortűzekről Kairosz Bp. 2003.p.206 – 219.

^[12] Vö.: Kahler Frigyes: Az 1956-os kommunista terror és a jogállam in: Magyar Szemle 2013. 1–2. p.61–82.

ISZKÁZ, ISZKÁZ, FELSŐISZKÁZ

Beszélgetés Nagy Béláné Erzsike néniével

Oláh Zoltán

Felsőiskázi otthonában, 1978 tavaszán találkoztam először Nagy Béláné Erzsike néniével, Nagy László és Ágh István édesanyjával, édesanyám és Miklós bátyám társaságában. A jó hangulatú látogatást levelezés követte, Erzsike néni és a magam részéről.

Még az év nyarán Erzsike nénitől cse-resznyesedésre kaptam meghívást. A kedves invitálásnak eleget is tettem, Korpácsi Ferenc képzőművész barátommal. A három ott eltöltött nap búcsúestéjén Erzsike néni (szül. Vas Erzsébet, 1905–1995) jó néhány régi emléket megidézünk. Szóba került egyebek között az ő diákkora, s érdeklődésemre fiai gyermekkoráról is beszélt.

Erzsike néni Nyárádon született, 1905. augusztus nyolcadikán. Az ottani iskola százharvan diákja közül a legjobb tanuló volt.

Nagyon szerettem tanulni. Ha valaki vendég, látogató jött az iskolába, nagy ünnepély volt, én szoktam mondani verset. Petőfitől, Vörösmartytól, Czuczor Gergelytől. Regényeket meg gazdasági könyveket olvastam. Az iskolában a földrajzot, a történelmet meg az irodalmat szerettem legjobban. Ültünk az osztályban, a tanár szólított: – Na, Erzsike a térképhez! – De én behunyt szemmel is megmutattam azt, amit kérdezett. A folyókat, hegyeket, a nevüket is tudtam. Még Európa hegyvidékeit, folyóit is.

Fiatalasszony korára hogyan emlékszik?

Nagyon korán, tizennyolc évesen mentem férjhez, Nagy Bélához. Ő már meglelt ember volt, tizenhat évvel idősebb nálam. Aztán rá egy évre megszületett Bella lányunk, utána

meg Laci: huszonötben, aratáskor, július 14-én. Míg a többiek kint voltak az aratáson, én a padlást meg a kamrát tettem rendbe, hiszen fönn voltam a Lacival. Kisöpörtem, lesöpörtem a gabonabehordás miatt, meg lesikáltam vízzel. A folyós zsákokat is meg kellett csinálni, így lett rendbe a padlás. Mire végeztem, nagyon elfáradtam, igen le voltam gyöngyülve. Mondta a szülész-nő is, magam is féltem, hogy nem lesz erőm a szüléshöz. Hát borzasztó volt a szülés, mindig eszemben van, hogy milyen nehezen született meg Laci, széles vállá volt. Rengeteg vérem elment, úgy elfáradtam a szülésben, hogy meg se tudtam moccanni. De Laci igen jó gyerek volt, nem sírt! Később a Pista meg mindig sírt, alig akart elaludni, az apjuk mindig danút neki, míg elhallgatott. De Laci mindig jó gyerek volt. Mindig tudta, ha dolgozni kell, mindig megtette, amire kértük.

Mi volt a gyerekek kedvenc szórakozása?

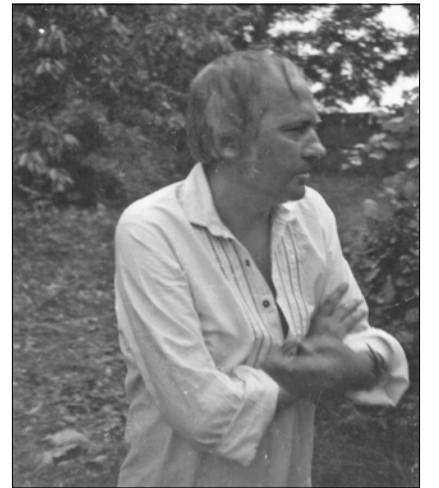
Nyáron célpuska, nyílpuska, télen Laci meg korcsolyázott, maga ekecsölt fából, aztán rákötötték a cipőre. Ekkor még nem írt verseket, hanem egyszer, már nem tudom mikor, de még gyerek volt, a csöszki mezőn dolgoztunk, aztán azt mondja: anya, én költő leszek ám! Mondom, de hogy is leszel te költő... Hát aztán ennyibe maradt az egész. Akkoriban inkább rajzolgatott, majd később már komolyabban írogatott.

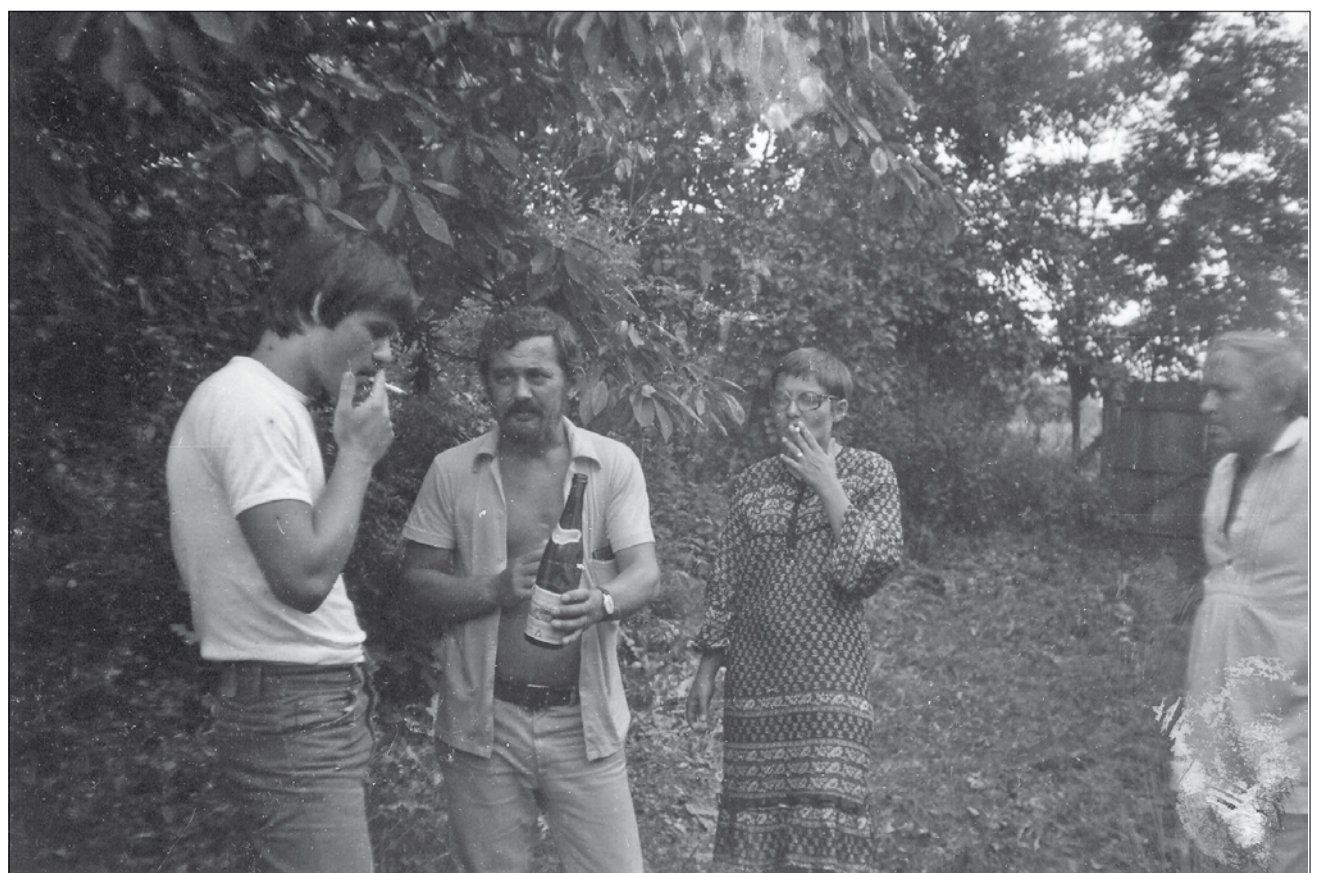
Erzsike néni, kérem, idézzon fel néhány emléket a későbbi időkből is!

Laci amikor '46-ban jelentkezett az Iparművészeti Főiskolára, a barátjával, Szanyi Ernővel elhatározták, hogy csinálnak valamilyen gépet, amivel Pestre föl tudnak menni... Gyütt-ment a városban, nem volt neki szállása sem, sem fedél a feje fölött. Végül talált egy olyan helyet, ahol jól érezte magát. Ki is írta oda: *Dózsa György kollégium*. Aztán ösztöndíjat is kapott. Versfordítással is foglalkozott, indulókat is írt, így aztán keresgetett. Soha nem kért tőlünk, mert tudta szegény, hogy nem tudunk segíteni.

Bulgáriai ösztöndíja során sokakkal megismerkedett, Hriszto Botev volt ott a legjobb barátja, s kedvelte tanár-nője – háziasszonya és nyelvtanára –, Zsána Nikolova, „Magyarország fényének, Magyarország kincsének” nevezte. Laci igen sokszor emlegette ezt a tanár-nőt, hogy milyen kedves volt. Amikor igyekezett volna haza Magyarországra, bárhogy is siettetta a taxit, lekéste a kiválasztott repülőjáratot. Azt, ami nem sokkal a felszállás után lezuhant. A tragédiát senki sem élte túl... Margit, Szécsi Margit hiába várta Ferihegyen, s ekkor várandós volt már András

Kedves Zoltán!
leveledre csak most válaszolok
ezan sok minden történt
Pistaék is itt voltak egy hétig
Pista azt mondta mindenkinek
magnának kel bevenni a szerkesztés-
ségbe a verseit ott majd eldöntik
hogy jó-e ő nem vitte be senkijét
sem et nincs protekció. A házilag-
be sem tudunk semit. Feri meg
esküdöt anyi volt a fénykép felvé-
tel, azt hírem azokat csinálja ha
lesz ideje Lacié elmarad. Főző
művészetet vetük meg, azok a képek
vannak ben ami itthon van...
amit Molnár Edit fényképezet.
Egészíleg csak meg vagyok valahogy
mindig jön valami baj. Szépettel
szel zárom is levelem.
Erzsike néni.

A cseresznye már jó helyen van, azért hagyunk Agh Pistának is, aki ez idő tájt éppen Szibériában volt Bella Pistáékkel. No meg a rigóknak is egy kicsit. A házban megvetett ágy várt ránk. Korán keltünk, mert mint idejövét, hazafelé is stoppal megyünk.

Handwritten letter:
 Kedves Zoltán!
 Közönöm hogy nem feleltél el, szomorúan töltök a karácsonyi ünnepek meg az új év is, csak úgy még az életem is, beteges vagyok, 23 napig voltam kórházba a nyáron vérzegénységem minden hónapba kapok egy erősítő injekciót a lábamál is így van én gyula-
 clása van sok gyógy szert szedtem de nem járult, már nem is, szedek rá sem, elégséget szedek a vér nyomásról, már a Pistának is a Bella irogat nincs türelmem már az érishoz sem, mert már olyan habósan érek, a gyerekek mind hárman el voltak Bulgáriába, Muzseum át adtam, azt mondják igen szépnek még nem láttak, mindent a bulgárok fizettek, sokkan voltak miniszter hejtes, költők írók, orvosok, Bulgárok kitétek művek, nagy fogatárást a volt vesztük, repülővel mentek, Orsz. János csinált 2 elem-
 bor művet egyet Székessy talán a nyáron már át-
 ejtetik ha vallami közbe nem jön már megvan szavaz va rá a pénz, Mifélegantottuk az általunk az a kácsiul együtt hárskerül már a nyáron lesz hej ha jöttök, Bella a lányom is egész évbe az orpiba járt most is három hétig vettől, Pistának is a nyomrával volt baya már nem iszek szeres itult több mint egy éve, hát Alizul mi van, gondolom tanul hát te Zoli mit csinálsz? Ég sok mindenről írtam be is fejezem,
 Boldog új évet kívánok, az egész családnak
 dec. 28 Szeretettel Erzsé néni.

Handwritten letter:
 Kedves Zoltán!
 A leveledet meg kaptam elég időbe hazáértetek. Pistának írtam, hogy mikor megnézek Paksra, most kapom tőle levelet és így is, hogy most értek haza Paksról, Sajnálom, hogy mikor itt voltatok nem jutott ezetek-be a fény képi másolat, az unokám is itt vette fel én nem adom oda senkinek csak itt nálam lehet le másolni, még 3 tyúk van, megölt a görény most behordom a kamrába

Handwritten letter:
 Kedves Zoltán és Aliz!
 Örültöm a levélnek de hát még a versidmeto szék, A sok fáradság után feleslont egy fény sugarán rá, találtál arra az emberre hogy segíteni kel neki segítségre. Aliz mondta a nyáron csak Laci bácsi jönne elő a majol segítené, ez a jó szívű, nekem adta vissza annit Laciól kapot segítséget, ez a meleg szívű lt tasi ez után is jart fogol kérek benne. Zoli mindig rojony-
 goja volt szégyen fiamnak, boldogabá tette szomorú napjaimat az én szemem mindig könyös ha fram jut ezem be, pedig minden meg van, Pista írt a hogy, Banió restauráltatni akara a képeket, míg én élek kil-
 irják, én nem akaram mert nem kapnóm vissza. Dandi fényképre le őket amelyek a rokonság ba vannak ezek mind siákkori képek, őt befogják ova adni. Pista nyódyat kapot nem is a fényreke örül hanem az övé a legjobb a sorozatba
 Az új tükör már számzó, itt in Oláh Ferenc, és itt látható Bulgáriába 1952. muzseum a hegy oldalba nagyon szép hejen Tamogánba 2000 m. hegyig Rodolpe 20 km. görög határtól nem sokára átadom ként. egészségre én csak meg eszgek csak a lábammal van bay Bella mindig az orpiba jár pehezosi javul, már elég sokat írtam be is fejezem.
 = nézett a hibákból szeretés boldog új evendőt kívánok
 dec. 29, írjtok szeretettel Erzsé néni

(Bundi) fiukkal. Aztán mondtam Lacinak: te, az Isten megmentette az életed. – Hát a többiek életét miért nem mentette meg? – fakadt ki. Őrtük is éppen olyan kár. – Sosem félt a haláltól, mindig megvetette, szembe tudott nézni vele, mint mindig mindennel.

Erzsé néni már várt miket a kapu előtt, a konyhában átadott egy kis útravalót. Kikísért minket, s könnyes ölése elkísért a Somló tövéig, sőt még azon is túlra, egészen hazáig, Paksig. Hosszasan integetett. – Aztán vigyázatok magatokra! Vigyázatok!

Barátságunk nem szakadt meg ezzel a látogatással. Többször is meglátogattam kedvesemmel Felsőiskázon. Majd Deveserben – oda költözött, lányához, Fábán Lászlónéhoz. Ahogy ő mondta, ott külön rezidenciája van... Kilenc levelet s végül egy karácsonyi üdvözlő képeslapot is örzök még tőle.

Kilencven éves korában láthatta újra László fiát.

Rengeteg költő barátja volt. Pesten Juhász Ferenc, Csoóri Sándor, Zek Zoltán, Weöres Sándor, Kormos István, Simon István, aztán Kondor Béla költő és festőművész, Kiss Ferenc irodalomkutató. Aztán meg Déry Tibor író. Déry Tibor megkérte, hogy legyen az örököse. Igen szerette a Lacit. Déry felesége is szerette a fiamat. Kérték, hogy legyen az örökösük. Nem volt gyerekük, se közeli rokonuk, és Déry ekkor már 82 éves volt.

Handwritten letter:
 Kedves Zoltán!
 Jtt keuldom vissza a képeket, igen jól sikerültek, egyet ki vettem abból úgy is keltő van, a múlt héten voltam Székessy négy napig a sokat ki voltam. A keltől vettelek a bort jött az üvegek és akkor mondta hogy kifizették a Paksiak mikor már vette az üvegeket há alóbb monca nem adtam volna neki gondoltam, hogy nem epelek magukal nagyot eszer ahny a pénzük sokat tudnék mondani de hagyuk most.
 Jene újsg
 Csokol beneték
 auz. 14 Erzsé néni.

Handwritten letter:
 Kedves Zoltán!
 A levelet megkaptam az elől is Pista ill. volt egy mérvével megvágil tak a házat mindent felmérték és úgy döntötek, hogy hejre nyomatják az elő falat, most megvan támasztva ki ne dőljen amíg rá kerül a sor a vint meg-
 mutatam és jónak talált, nem a jéhu-
 zeri meg ené, Székessy is keltől be egy elukai nevű verset íj iráshoz és, kis oclak, Pista az mondta, ez jól esnéta, most mála is van egy rakus és néne ideje dt nézni. Most Székessy vanak nem tudom mikor menék Paksra, igen hamarad a munkával Székessy utas is meg ill is egy hét, a fény képek is meg vannak a kis lány elő kutata ha jellek meg van overenye meg-
 lehet vedni másolat
 Szeretettel Erzsé néni

Laci egyébként, hogy honnan, nem tudom, de értett a tenyérjósáshoz, s hogy ki milyen jegyben született, azt is meg tudta mondani... Pistával együtt jóban voltak a színészkirállyal, Lati-
 novits Zoltánnal, s Juhász Ferencéket is nagyon szerette. Gyakran összejár-
 tak egymás lakására, főztek, sütöttek palacsintát, egyszer engem is meghí-
 tak. Feri tanár felesége, Erzsike nagyon kedves asszony volt, én is igen megsze-
 rettem, úgy sajnáltam, hogy annyira korán, s hogy így köllött elmennie. De milyen szép verset írt neki a Feri, hogy milyen kedvesen vezeti a növendéke-
 ket. A Pistával is jóban volt. Mindig megkérdezte tőlem: Erzsike néni hogy van, jól van, nem beteg? Mindig meg-
 kérdezte...

A búcsúzás első pillanatai a szülőházhoz, az északi szél háromszor megsavarta vadkörtefához kísérték el. Búcsút vettünk a „hangyánál is sűrűbb Imrus” bácsiéktól is. A ház ajándéka egy kis üveg pálinka volt a jóízű beszélgetések emlékére, majd Imrus bácsi a kamrájukban mutatott nekünk egy nagy besben tartott üveget. – Látjátok? – mutatott az üvegre. Ebből ivott utoljára Lackó. Nem mertük megfogni, csak tünődésesen néztük. Tomor Laci, a „Kütyüri”, a falu haragozója sem maradhatott ki a sorból, aki ottlétem alatt megtanított a harangozás mesterségére: – Csak jó ritmus-
 érzék kell hozzá, semmi más...

Elfáradt Erzsike néni. Megettük a finom vacsorát. Erzsike néni a jó éjszakát kívándást követően lefeküdt, mi még kiültünk a ház előtt lévő, Nagy László készíttette kispadra egy üveg, Borbácsiéktól vett somló bor kíséretében elbúcsúzni a felsőiskázi éjszakától. Szomorúságunkra a velünk szemközt álló templom vigyá-
 zott.

FELAVATTÁK UTASSY JÓZSEF SÍREMLÉKÉT!

„...a verset nem írják: a verset élve élik!”

UTASSY JÓZSEF SÍREMLÉKE ELŐTT

Mezey Katalin

Pontosan három éve hunyt el az elmúlt század második felének rendhagyó tehetségű, nagy költője, Utassy József. Ismeretes, hogy síremlékének tervezett avatása idején, 2013. március 15-én a fiatal évszázad-évezred eddigi legnagyobb, tavaszi havazása, hóvihara volt, ami meghiúsította az elképzelt ünnepi megemlékezést. A közlekedési fennakadások, az útlezárások, a forgalmi káosz miatt a távolabbról várt résztvevők, így a pesti íróbarátok sem tudtak az eseményre ideérkezni.

Különös, de a költőre jellemző fordulat volt ez, gondoltuk is magunkban: „Na, Dzsó már otthon van az égben, úgy »zúg március«, ahogy ő akarja. Így tudja velünk, hogy elégedetlen a világgal.” 2013. március 15-én és 16-án a rédcisi temetőben csak a legszűkebb körben lehettek jelen családja tagjai, közelben lakó barátai és tisztelői. Még Mihály Gábor szobrászművész, a gyönyörű Utassy-emlékmű alkotója sem tudta leküzdeni a szélsőséges időjárás viszonyokat.

Ma viszont szép számmal eljöttünk, hogy halála évfordulóján megemlékezzünk pusztulás fölé nő, nagyformátumú életművéről, és részt vegyünk síremléke ünnepi felavatásán, megáldásán.

Utassy József már kisgyermekként letehetetlen keresztet kapott a sorstól: „Amikor apám elesett, én akkor tanultam járni. Anyámnak a gyászkezdőn is átjött az arca: mi lesz most velünk?” – írja. Amikor 1961 őszén, húszévesen felvették a budapesti ELTE Bölcsészettudományi Karára, még nem sikerült publikálnia írásait, de érett, szép versei ma is érvényesen őrzik a modern nagyvárossal való találkozását: „Csak ácsorgok a Nagy Szavak körútján! / A kirakat csörren tekintetemtől. / Az árak bércein el-eltűnődöm. / Belátni onnan múltam és jövődöm!” (A Nagy Szavak körútján, 1967)

Nemcsak a szülőföld világából való kiszakadás tette próbára, de már

akkor is tudta, hogy tétje van a költői felelősségvállalásnak: „Maradtál volna a felvágban inkább! / Nem perzselné talpadat most a szőszék. / Palócföldön porosodó faludban / pofozkodnál az aszszonyakvalóért. [...] // A csodaszarvas igazságot üzöd. / Verejtékes vágta mic-soda hajsza! / Ha el nem éred, érte fogsz kimúlni, / ha meg eléred, úgy lehet, mi-atta.”

Öt-hat évvel az '56-os forradalom leverése után a politika szemében megengedhetetlen volt ez az igazságkereső hang (persze, később se szerették jobban). Nem csoda, hogy pályája nehezen indult. Ekkor, egyetemi éveiben kötött életre szóló barátságot hasonló gondolkodású nemzedéktársaival, az együtt megszerkesztett *Elérhetetlen föld* című antológia költőivel, a *Kilencekkel*, és itt talált rá későbbi feleségére, Horváth Zsókéra is. Ha a politikusok nem is, az olvasóközönség hamar szívébe zárta a fiatal költőt: a *Zúg március* című vers Petőfit ébresztő sorai szállóigévé lettek. A rendszerváltozást követően is nem egyszer elhangzottak – a költő előadásában is – a Nemzeti Múzeum lépcsőjéről: „Szedd össze csontjaid, barátom: / lopnak a bőség kosarából, // a jognak asztalánál lopnak, / népek nevében! S te halott vagy?!”

A csaknem egyidőben megjelenő első verseskötetnek és a cenzúra mocsarain nehezen, de átvergődő *KILENCEK*-antológiának, az általa is kezdeményezett *Elérhetetlen föld* nek a

sikere ellenére, vagy épp azért, újabb kötete megjelenésére nyolc évet kellett várnia. Ez a várakozás végzetesnek bizonyult a lobbanékony alkatú fiatal költő számára: 1974-ben túlfeszített idegrendszerét megtámadta, és egész további életét megpecsételte a betegség. Ez is belejátszott abba, hogy végletes ellentéteiben érzékeli és élje meg a világot. A életáldozat az ő sorsát is jellemezte. De ugyanerre a tragikumra ismert hazája történelmében is. Lírájában így fonódott össze a krisztusi sors az igazságtalan harcokban elpusztult nemzedékek sorsával, a magyarság sorsával: „Kiért sírhatok én, kiálthatok, miként / bárányvér fű után!... // Istenre esküszik, / s Pílátus piacán / harmincezüstködik / rongy bajtársad: Hazám! //... Légy pogány, keresztény: / ott függsz a távcsöves / puszkák célkeresztjén, / hajnalok hajnalán! // Bükkszentersébeti senkim, Jézus Krisztus: // Apám, Édesapám!” (Ismeretlen katona)

Lírja úgy tört fel a huszadik és huszonegyedik század szövegóceánjából, mint egy tenger alatti vulkán. Életének hatvankilenc esztendejében olyan költészetet alkotott, amely hitelesen bizonyítja, hogy az igazság tüzeiben izzó szónak ma is hatalma van. Legyen fényes az emlékezete, amilyen fényesek verseiben a szavak.

Költő barátai és a Magyar Művészeti Akadémia nevében hajtom meg a fejemet Utassy József életműve, irodalmi hagyatéka előtt.

A KÖLTŐ ÉLETEI

Vasy Géza

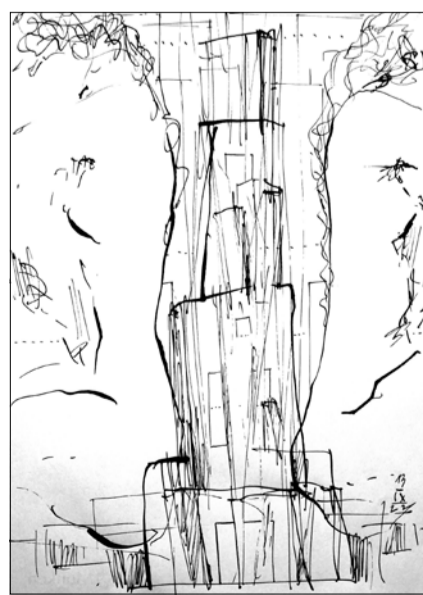
Két élete minden embernek van. Az egyik, az első az, amelyik fogantatásának öntudatlan percétől haláláig tart, a másodikat pedig az az időpont zárja le, amelyben követi őt a halálba az utolsó ember, aki még ismerhette s emlékezetében megőrizte, mint például egy kisgyerek a dédszüleit. Van egy harmadik fajta élet is, ezt szoktuk halhatatlanságnak nevezni, s ez már kevesek kiváltsága. Ehhez maradandó életmű kell, s ez lehet akár világraszóló, azaz emberség-mértékű, s ítélheti maradandónak az értéket kisebb közösség is. Homérosz vagy Bartók Béla mindenkié, Kölcsey Ferenc vagy Utassy József inkább csak a miénk. S léteznek természetesen a nemzetnél kisebb közösségek is. Közülük a családot emelném ki, amely a személyes ismeretség híján is számon képes tartani akár évszázadokkal korábban élt ősokeket.

Utassy József mindössze három éve halt meg, igen számosan vagyunk tehát, akik ismertük őt, s igen sokan, akik költészetét klasszikusnak, tehát halhatatlannak tekintjük. Ezt a második életet már utókornak nevezik, s bizony ekkor szokott eldőlni, hogy az életmű a köztudatba kellően bevéődik-e, hogy a mi távozásunk után is lesznek-e olvasók és értelmezők, akik nem elégszenek meg a lexikonok által nyújtható halhatatlansággal, hanem a szerzőnek és kortársainak halála után is őrzik a műveket.

Nagy tehát a mi felelősségünk, de a munkát megkönnyíti az, hogy Utassy József ifjúkorától kezdve népszerű költő volt, méghozzá a szó legnemesebb értelmében. Előbb a hatvanas évek vele-korú fiataljainak seregéből szerveződött köréje tábor, s hívei támadtak idősebbek, majd az egyre újabb nemzedékek sokaságából. Ő maga negyven éven keresztül érezhette a bizalmat, alkotásainak szeretetét, s a hivatástudat mellett ez is erőt adhatott neki a küzdelemre a pokol láthatatlan és nagyon is látható hatalmaival. A magyar anyanyelvűek közösségének egyre fogatkozik az a része, amely emlékszik 1956-ra, amely felnőttként élte át a

hatvanas-hetvenes éveket, amelynek közvetlen élményei lehettek a valódi diktatúrától. Arról, amelynek szerepe volt abban is, hogy Utassy József emberi és költői világméretű meghatározó ikermotívumává vált a szabadság és a szerelem. Romantikus volt? A reformkor és Petőfi Sándor módjára? Igen, ám ennek a romantikának a lényegére minden nemzedéknek és minden történelmi korszaknak szüksége van, és szüksége lesz még 2100-ban is, amikor talán senki nem mondhatja el, hogy személyesen ismerte Utassy Józsefet.

Gondoljunk erre az újabb századfordulóra! Nem tudjuk, milyen lesz Európa, milyen a Kárpát-medence sorsa. Nem tudjuk, mennyien leszünk még magyarok. De azt már Berzsenyi Dániel megírta, hogy nem a sokaság, hanem a lélek számít, Illyés Gyula pedig azt, hogy a magasban mindig ott él a szellemi haza. Ezt a szellemi hazát gazdagította Utassy József, aki „embernek magyart, / magyarnak emberit” alkotott. A magyarság kulturális kincse általa is gazdagodott. Ma már tudjuk ezt, s ezért kell megvallani tudásunkat. Jelet is hagyva verseinek kiadásával, előadásával, olvasásával, emlékkönyvvel, síremlékkel. A szigeteket elnyelheti a tenger, a hegyeket lerombolhatja egy földrengés, de az írás megmarad. Utassy Józsefet az ezüst rablánc elszakíthatatlan odakötözte a magyar Parnasszus csúcsaihoz.

EGY VERS SZÜLETÉSÉRŐL

Horváth Erzsébet

Utassy József Kossuth-díjas költőt 1965 decemberében mutatta be a Kortárs című irodalmi folyóirat. „Gyermekkoromról csak annyit, hogy nem sírom vissza”-írja. Harsány és keserű ifjúság, elszántság, küldetésstudat, falak. Krisztusi korban már fenyeget a kór, és vele marad – egyre erősödve – mindhalálig. A hetek, hónapok évekké darálódnak össze a kórházak pszichiátriai osztályain. „Állapotában javulás nem valószínűsíthető” – szól a zárójelentés 2005 januárjában. A javulás mégis bekövetkezett. Dr. Györi László, a zalaegerszegi kórház főorvosa nem engedte el ágya mellől a reményt. A sok keserűség után őt szép évet kaptunk még ajándékba. Ez idő alatt (élete legnéhéből kiszabadulva) Farkasordító címmel új könyve jelenhetett meg, majd elkészített egy válogatást is a verseiből, az Ezüst rabláncot. Felolvasóesteket szerveztünk az Utassy Versmondó Kör tagjaival: dr. Bencze Katalin, Szekeres Frigyesné, Dányi József és Magyar Lajos értő szavaltatai mindig nagy örömet okoztak Dzsónak. (Sajnos a főorvosnő is idén májusban eltávozott közülünk.)

2010 januárjában két hetet töltöttünk Szigligeten, az alkotóházban. Rendhagyó, utolsó ottlétünk elején csak mi ketten voltunk, senki más. Tökéletes búcsú. A má-

sodik héten Békési Pali jött le. Örültek egymásnak, ha találkoztunk a parkban, ebédlőben; a nagy beszélgetések azonban elmaradtak. Befelé éltek.

Nagyon szerette Szigligetet, több verse is ott született.

Amikor kéziratos hagyatékát rendezgettem, akkor bukkantam rá néhány általam is ismeretlen Szigliget-versre. Az utolsó szigligeti versekre. Szokásától eltérően: soha nem mutatta, nem olvasta fel őket. Még dolgozott volna rajtuk.

Az Utóirat azonban kivétel! Kész vers, mellyel lezárul Isten faggatása.

Utassy József Utóirat

A városnak szélén,
hol véget érnek a házak,
van a kolostor.

A világnak végén,
ahol véget érnek a szavak:
ragyog az Ige!

(Szigliget, 2006.I. 23.)

Baley Endre Létszonettkoszorú

Utassyné Horváth Erzsébetnek, Vathy Zsuzsának, akik megtiszteltek barátságukkal, és akik az első perctől hittek bennem

1.

Hajnali álmaim eltűntek rég,
ébredésem gondolatört pillanat,
s a halványuló csillagpalást alatt
csak magányom leli bennem kedvét.

Idegen hangok, ismerős árnyak.
Másodperc-tűszúrások tortúrája
a feltépett idő végső zsoldára:
Lélekdidergő tavaszi vágyak.

Ébredj már végre, te téltemető,
sárgállnod illene, itt az idő!
Kóbor kikeletem ma sem ír nekem,

rám dermedt ez az átok hallgatás,
a lelkem gyilkoló hajnalvarázs.
Kvazárok mély csöndje hallgat szívemen.

2.

Kvazárok mély csöndje hallgat szívemen,
se tündér, sem angyal nem ül mellém,
senki nincs, akitől kérdezhetném:
Ha én vég vagyok, miért van végtelen?

Hagyjatok hát élni szótlán angyalok!
Mögöttem ég ötven év, nem elég,
huszonöt lobbánhatna lángra még,
másoknak hallgasson dermedt ajkátok!

4.

Szinte hallom szárnyuk suhogását,
ahogy az ég hajnali palástját
testükre öltve fölszállnak nélkülem,

hátrahagyva engem a magányban,
hogy suttogva, magamnak skandáljam:
A hold múlt tükre csupán életem.

A hold múlt tükre csupán életem,
porladó emlékeim fényképe
megsárgult, mint régi újság széle.
Felszínre tör belőlem a félelem.

Megváltottam jegyem, robog a vonat
élni kell, menni előre, tudom,
mégis a sápadt holdfényt kutatom.
Szorító érzés mardossa torkomat:

5.

Vajon mikor jön majd el a pillanat,
meddig láthatom tükrében arcomat?
Mikor mondják az angyalok, elég?!

Mennem kell tovább, ha még maradhattam,
visítva fordul a bolygó alattam:
Ördögi találmány, mókuserék.

Ördögi találmány, mókuserék,
s ha végre megáll fáradt lábunk alatt,
retinánkra akad majd a pillanat,
míg másoknak tovább kéklik az ég.

Fölszállok most. Repít képzeletem
ölelni ezt az életnedvű bolygót,
csodálni fát, mezőt, folyót, pillangót,
ringani szélfodru tengereken.

Meztelenül lebegni hullámokon,
nyári zivatarba fúrni homlokom,
repülnék, mint mesebeli sárkány!

Szállni szárnyak nélkül, tudom, nem lehet.
Képzeletem helyett csak a múlt pereg
holdnehéz szemhéjam mozivásznán.

Holdnehéz szemhéjam mozivásznán
felsírok, éppen most születek újra.
Így szakad rám egy másik élet súlya,
anyám mellén, magzatmázás árván.

Vajon mit ad Isten, mi lesz utam?
Hányszor kérdeztem, de még most sem tudom,
szavak helyett hányszor ült csönd ajkamon,
meddig tart még ez az életfutam?

Koncsek József (a szem, a száj...)

A szem a száj avart talál, az megfeketedik,
az ág, az ég a vízbe horgad.
Mint egy ravatalnál, úgy állhatsz meg itt,
az égerfák sorát csizmás gyászhuszároknak
láthatod. Nem tiltják. A kiterült parba
kérelve beleette magát
a korhadékot görgető fodor, a hajékony vesszőkből lecsikart, a
foszló növénybőr, igen. A patak meg a fák
a vízben közösek. Mert itt a patak
már kátrányos, szutykos a mederalja.
Tarjagos páncélos rákocskák morajlanak,
hogy a történet rátakarja
lábikráikra a közönyt, mint az iszapot is talán,
és a lebernyeges kupolákban
bajszukat mozgatják a züllés asztalán.
S mintha minden ide döglene,
mindaz, amiből kavics ugrott föl,
a szisszenést kicsíholta,
a fájó szikrát, a nehéz talaj, az agyagos föld
az árnyékokban
vartyogó buborékot, míg én a szűnyogokat csapkodtam
tarkómon,
mintha képet állhatnék nyomoromban,
s mintha magamat kellene letaglóznom.
Korhadó, párás malasztban.
Olesó oldódások híg ürülékébe taposok.
De hát húztam
máskor is a lábamat, mint a barátaim,
lőtt szarvasok.

(1984)

Mögöttem hagyva két emberöltöm,
naponta álmodom vissza bölcsöm:
Világot szomjazva mint anyatejet

szívom magamba, ha a föld sóhajt,
s ha még huszonöt év rám görnyed majd,
őszhajú gyermekként nézem az eget.

6.

Őszhajú gyermekként nézem az eget,
és ha én sem leszek más, csak a múlt,
mikor nekem kötnek majd koszorút,
fentről írom tovább e kötetet.

A vízbe fullt őszvégi napsugarak
nélkülüm élednek márciusban,
ha a rügyruhájú múzsa csobban,
és fűzfadalában fürdik a patak.

Virágorparhisnyás részeg méhek
döngicsélve csókolnak bibéket,
mezőkre csendül a lepkemenüett,

míg én az éjben csillaggá válna,
vigyázok gyermekeim álmára
a felhőpárnájú tündérnép felett.

7.

A felhőpárnájú tündérnép felett,
fényévek hallgatag oltalmában,
nem lehet boldogabb csillag nálam:
Lelkük illatozik virágok helyett.

Angyali hárfá égi szonátája
csendül az örökkévalóságon,
feltöri kozmikus szótlanágom,
csillagport hintve égi röppályámra.

De előttem máris újabb kép pereg,
gyerek vagyok újra, szigervárgyerek:
Esz esik, baktatok a járdán,

és mintha a Szent Rókus templom tornya,
felhők fölébe napot varázsolna,
tarka tánra perdül egy szívárvány.

8.

Tarka tánra perdül egy szívárvány,
a templomtoronyban kondul a harang,
nyomában felszáll ötven szürke galamb,
a sarkon rám nevet egy cigány lány.

Én meg félszegen lehajtom fejem,
pedig a lány szép, akárcsak egy angyal,
s ha felrepülne az ötven galambbal,
biztos lennék, angyal játszott velem.

De nem száll fel, csak hosszasan néz rám,
míg én tétován lóbálva táskám,
tócsákat kerülve haza indulok.

Aztán szertefoszlik a szívárvány,
hoggy folytatódjék az éji ármány:
Pereg az életem, akár a homok.

9.

Pereg az életem, akár a homok.
Az idő fogságában lebegve
két világ közt, nyughatatlan elme,
újra meg újra versírásba fogok.

Versem az élet szonettkoszorúja.
Fényremény jövőben fakul a múlt,
s a jelenben küzdve, én tébolyult,
várom, hogy a múzsa csókoljon újra.

Mégis feltörnek belőlem szavak,
börtön a test, de a lélek szabad:
Mint spirálgalaxis, örökökn forog.

Ez a teremtett világ pulzusa,
s ha szűnik bennem e lélektusa,
talán magam is Istenhez indulok,

10.

Talán magam is Istenhez indulok,
elnyel örökre a csillagpalást,
magába rántva a szívdobbanást
s nem gyilkolhatnak többé a hajnalok

Mi lesz velem, ha Isten elmenekült,
s egy másik bolygón dicsérik nevét,
hol egy új faj kezd új életét,
mert megelégette az emberi űrt?

Balga elme gondolatörvényei.
Tán a hajnal velem együtt elnyeli,
mint napsugár az éjjel énekét.

Odakinn a holdfény, szobámban a csönd,
és ha megszólal majd egy hang odafönt,
pirkadatra csupán emlék a lét.

11.

Pirkadatra csupán emlék a lét,
nem pusztít többé özönvíz, sem tűzvész:
Hol vagy már Kharon, te Akheron-révész?
Illés sem küldi értem szekerét.

Maradok hát ezen a világon,
hol a holdfény fűszálakon hempereg,
és hegyekről dalolnak a csermelyek,
de poklom mégis naponta járom.

Látnom kell mindent, hisz ebből élek,
pokol nélkül, hogy becsülnék szépet?
Ezért kell járnom utam szakadatlan,

míg a vég pálcát tör fejem fölött,
és gyertyafényben, virágok között
lecsukott szemmel fekszem, mozdulatlan.

12.

Lecsukott szemmel fekszem mozdulatlan,
gondolatok helyett éber álmok,
mint percnként felizzó zsarátnok
villannak fel e tűz-jég kábulatban.

Lassan felőröl ez az inszomnia.
Lélekgalaktikus utazásra
invitált ma Zeusz büszke lánya,
a kilencedik múzsa, Uránia.

Virradjon már, szűnjön a sötétség,
madárfütytyben daloljon a kék ég,
csordogáljon napfény a pirkadatban!

Múljon a hajnal-tudathasadás,
hisz, ha tovább tart ez az utazás,
félek, felszippanthat a csillagkatlan!

13.

Félek, felszippanthat a csillagkatlan,
elnyel, és örökre magába zár,
egy ismeretlen, távoli kvazár,
mert félelmeimnek rabja maradtam.

Kinyitom szemem, feslik az éjszaka,
sziluetteket rajzol a hajnal:
Új nap ébred, újabb pirkadattal,
s rigófüttyel ring az élet himnusza.

Jégcsap olvad, lecsordul az ereszen.
A hó alól, mint valami szercesen,
a föld tavaszba olvasztja fejét:

Megérkezett várva várt kikeletem,
arcomról az éjt mosolyba temetem,
talán van még e földön menedék.

14.

Talán van még e földön menedék,
s ha ezer álmatlan hajnal az ára,
verssel írom a halál homlokára:
Mellemen itt dagad huszonöt év.

Életspirál. Ez az ember sorsa,
pillanatok mosolya, tövise,
de mégis sodorja egyre a hite,
míg befedi szemfedője gyolcsa.

S míg el nem takar engem is a gyolcsom,
áldom Istent, amiért ez lett sorsom,
dalba lélegezni a világot,

szavakba karcolni a csend illatát,
színekbe dalolni a föld sóháját,
borítsák e bolygót versvirágok!

Mesterszonett

Hajnali álmaim eltűntek rég,
kvazárok mély csöndje hallgat szívemen.
A hold múltó tükre csupán életem:
Ördögi találmány, mókuserék.

Holdnehéz szemhéjam mozivásznán,
őszhajú gyermekként nézem az eget:
A felhőpárnájú tündérek felett
tarka tánra perdül egy szívárvány.

Pereg az életem, akár a homok,
talán már éppen Istenhez indulok:
Pirkadatra csupán emlék a lét.

Lecsukott szemmel fekszem mozdulatlan,
félek felszippanthat a csillagkatlan.
Talán van még e földön menedék.

A VÁNDORÚT MAGÁNYOS ÉRTELME

Kaiser László *Galambok és véredek* című verseskötényéről

Kaló Béla

Valamennyien keressük a változást, az új díszletet e minden világok legjobb-bikához, keressük azt a valamit, ami a maga meghatározhatatlanságában is magával ragad. Ez a központi magva Kaiser László új verseskötényének (benne „maroknyi” versfordítással), amely az elmúlt három év termését foglalja magában.

*Valami nagyon közelít,
s hogy meddig várok, nem tudom
lehet, hogy minden így marad:
várakozás az otthonom.*

(Várakozás)

Az önmagunkról való tudás, az identitás megélése, az öntudatra ébredés, valamint az a törekvésünk, hogy másoknak is megmutassuk magunkat, azt feltételezi, hogy ismerjük saját történelmünket, személyes, családi, nemzeti és európai megközelítésben egyaránt el tudjuk mondani saját élet-történetünket. Ugyanakkor a lelkiismeretünknek ki kell járnia történelmi

és magánemlékezetünk iskoláját, hogy éber maradjon, ne hagyja el magát olyan ideológiák és mítoszok által elbódítani, amelyekből a népek (olykor hamis) öntudatukat kovácsolják.

Kaiser László Galambok és véredek című új verseskötényének prózai utószavában, mintegy ars poeticaként az *ős-emberiről*, az ősi emberi vágyakról, érzésekről beszél.

Rövid, a végsőkig lecsupaszított maximák a kötet versei, az olasz hermetizmus „technológiája” alapján a szó képi elemmé válását tartja a költő is primer lírikusi attitűdnek.

„Egyáltalán miért írok? Mert valamiért muszáj. Ha nem írnék, rosszabb lenne. Engem megvisel az írás, talán ezért írok röviden és keveset. De szükségem van az írás cselekvésére, ezen keresztül a dokumentálásra” – vallja a költő.

Már nem a vallás, hanem az alkotás ereje jelenti az örök élet vigaszát. Az

emberi zarándokút minden szakaszában benne rejlik az alkotói alaphelyzet. Az alkotás (annak minden rendű, akár hétköznapi formája is) azonosodik az étellel. A vers, a költő számára a lélek otthona. Ennek jegyében idéz meg művészeket, költőket, írókat, Vincent van Goghot, Balassit, Kazinczyt, Márait, Szervác Józsefet.

Az alkotás – mint egy fajta összefoglalása, rendszerezése a világ dolgainak, egyben örökös újrakezdés – marad a saját lehetőségeinkkel és a világ lehetőségeivel való egyetlen autentikus kapcsolat, ez tölti be a világnézet, a filozófia, a vallás szerepét:

*Ki nem mondott szavak
félbehagyott mondatok
bekezdések és újakezdések
törlések és betoldások
véget nem érő próbálkozások
békék és perlekedések
kérdések válaszok
hiányok beteljesedések
gyávaságok merészségek
maradások menekülések
gesztusok és dermedések
átkok és imák
halálok és újjászületések
összegzések és összegzések*

(Összegzések)

A verseskötény harminchárom darabja, Kaiser szavával élve, „a művész szajréját” hordozza, azaz az általa teremtett valóságot. Hogy muszáj megszólalni, a versnek írónia kell. Olykor jegyzetlapokra, cetlikre rótt sorokkal, de lejegyezni a jövőnek, ami bennünk van. Hiszen minden szó, minden mondat krónika, látlet, dokumentum. A lányához írt sorok metaforikus értelmet is nyerne így, a kéz többé válik, mint önmaga: kapcsolat és kötelesség ember és ember között:

*Ez még nem az a perc
s nem az a pillanat,
maradok itt neked
sűrű égbolt alatt.*

*Maradok itt neked,
kell még az én kezem,
ahogyan kezded,
el nem engedhetem*

(Még nem)

A líra sem akarja elveszíteni önmagát, azon iparkodik, hogy lekortyanjon a múlt idő garatján. „És mi marad?” – kérdi a költő az olvasóval együtt, megemlítve, hogy egyik lehetőség erre a vers, de a költemény is csak az egyik lehetőség, a rohanásban és a lármában. Áldozatfelmutatás, jel, mentő. Ahol jók és rosszak, gyengék és erősek, galambok és véredek lehetnek a társak, olykor fegyverhordozók.

*Talán mégis jó ez így,
jó nekem, mert végleges,
azt hittem, hogy elhagyott,
s mégis mindig megkeres.*

*Megkeres és itt marad:
vonz engem a fönt és lent,
tudom én, hogy jó ez így,
s érzem már a végtelent.*

*Jó ez: ettől én vagyok,
más már nem is lehetek;
s velem vannak társamul
galambok és véredek.*

(Jó ez így)

A kis kötet hét versfordítása csak erősíti a lírikus mondanivalóját az ember lehetőségeiről, vágyairól, az élet élhető formáiról. Azokról a kisvilágokról, amelyek a személyiséget generáló erkölcs eredetét kutatják. S mindezt feszes, pattintott formák között, folytonosan önálló rendet keresve a versekben.

Talán ez a megértés aktusa. Hogy a legegyszerűbb dolgok következnek be a legnehezebben, ahogy az egyszerű kérdéseket néha csak bonyolultan lehet megfelelni. Vagy fordítva. De nincs menekvés, ha fölfogad, mi az értelme ennek az egésznek. Hogy mi a vándorút magányos értelme. A vándorúté, amely egyszer csak a rég kitaposott ösvényen találja magát. Önkínzás, ének. Erről szól Kaiser László új versesköténye (is).

Az érzés, a kifejezés vágya lehet egész életünk ars poeticája. A teremtő embernél nem jöhet létre igazán egzisztenciális vákuum, ő tudja-sejti, mit kell akarni. Ahogy a költő rögzíti: „Fényt és ragyogást kapni”, csalódások után is „hitet, erőt hazától, közösségtől, embertől, nőtől, baráttól, gyerektől”.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2012)

Kaiser László Eldobott poharak

*Eldobott poharak
úgyis megmaradnak,
örzöi emlékek:
szónak, jónak, dacnak.*

*Eldobott poharak
üresek már végleg:
távolodóban még
vissza-visszanéznek.*

Sajtónyelvőr

„Sztárok” és „királynők”

Igen gyakran nagyotmondás, nyelvi nagyképekűdés a *sztár* cím használata, e szónak ugyanis az eredeti értelme a 'csillag'. A Tolcsvai Nagy Gábor-féle *Idegen szavak szótárának* meghatározása szerint az első jelentése az, hogy 'kiemelkedő teljesítménye alapján, a tömegkommunikáció révén is igen népszerű személy, főképp színész, sportoló'. Vagyis e szóval olyan személyeket illethetünk, pontosabban csak olyanokat illethetnénk, akik jelentős, maradandó alkotásokat hoztak létre, egyszersmind nagy a népszerűségük; állócsillagokként ragyognak a művészetek, a sport egén.

Am a média (ilyesmivel foglalkozó része) napjainkban egy regimént személynek kiosztogatta már önkényesen ezt a kitüntető címet, az illető szereplésének, teljesítményének, produkciójának színvonalától függetlenül. S mellé tūzi lassacskán minden olyan figurának, aki bizonyos tévécsatornák műsoraiban feltűnik, s ott, a tömegkommunikáció jellegénél fogva nézők sokasága által válik láthatóvá. Olykor bizony olyan „teljesítményt” nyújtva, amelynek minőségéről jobb itt nem szólni. Valójában tehát igen gyakran idézőjeles „sztárok” űk; a szó eredeti, első jelentése aligha illik rájuk, sokuk legfeljebb (komikus hatású szógyártmánnyal élve) *sztártörpnek*, *sztártörpillának* nevezhető...

Mondhatnánk, hogy a *sztár* szó a médianyelvben – ezzel együtt a médiától erősen befolyásolt társalgási nyelvben – kezdi elveszíteni az eredeti jelentését, s az említett szó-tárban szereplő 2. jelentésében – 'a tömegkommunikáció által különösebb indok nélkül népszerűsített személy' – tűnik fel egyre gyakrabban. De nem erről van szó! A *sztárt* emlegetők – kiáltók – ugyanis komolyan gondolják, amit mondanak, s – többnyire igen-csak túlbecsülve az illető személyek „teljesítményét” – az első jelentésre gondolnak e szó használata során.

S a jelentésbővülés netovábbja, hogy a média e kifejezést nem ritkán olyan tartalmakra használja, amelyek csillagmérőföldre vannak a *sztár* idézett, eredeti fogalmától: „*Sztár* lett a tanárnak beszélő diákból” – írják. Miért is? Egy tanuló „alaposan kiosztotta a tanárnőt, mert szerinte nem volt elég érdekes az óra”. Az erről készült videó után az amerikai fiatalember „az internet *sztárja* lett”.

Vajon nem kellene visszatérni az eredeti jelentésben való használathoz? Vagy megvárja a média, míg több lesz „sztár”, mint az, akire nem aggatja rá e megjelölés?

A *királynő* szónak szintén meghökkenítő a jelentésbővülése: a szépségversenyek tudósításaiiban – tekintet nélkül arra, hogy e rivalizálás nemzetközi, országos, illetve regionális, megyei, avagy éppen csak települési, intézményi rangú, s korlátozódjon az akár csupán néhány merész, önkritikát nem mindig gyakorló résztvevőre – szinte „kötelező” a médiában ez a megnevezés: „az új *királynő* átvette a verseny fődíját”; „búvárok koronázták a *királynőt*”.

Az egyik sajtótermék „az Egyetem Arcának” megválasztásáról beszámolva írja, hogy X. Y. „lett a *királynő*”, s „a *trón* mellett” még W. és Z. kapott helyet: a második és a harmadik helyezett hölgy. Mivel 1946 februárja óta nem királyság hazánk államformája, meghökkenítő pontatlanság, egyszersmind történelmietlen tiszteletlenség a média részéről, hogy a III. évezredben efféle szófűzéssel él: X. Y. „lett Magyarország új Királynője”. Nagy k-val... (A *királynő* még a tényleges uralkodók leírásának módjában is kisbetűs, tekintve, hogy köznévi.) Nos, természetesen a média ez esetben is az egyik *szépségverseny győzteséről* beszél... Az úgynevezett szófukarságnak ezt az esetét így lehet korrigálni: X. Y. „lett Magyarország új szépségkirálynője”, vagy: a 20** évben ő lett „lett Magyarország szépe” – a Z.-ben rendezett verseny zsűrije szerint.

Aki igazi *sztár*, a szó eredeti jelentésében, illethetjük bátran e szóval. Am ha valaki semmilyen értéket nem tett és nem tesz le az asztalra, arról sok minden eszünkbe juthat, de a *csillag* aligha. Az pedig, hogy ő valamely terület *egén ragyogó csillag* volna, sohasem.

Arany Lajos

A cikk teljes terjedelmében a Szókimondó c. hajdúszoboszlói kulturális folyóirat 2013. júniusi számában jelent meg.

STÁDIUM

Társadalmi és Kulturális Hírlap

FŐSZERKESZTŐ:
Pozsgay Imre

Terjeszti a Lapker Zrt.

KIADJA:

Editio Librorum Kft., Százhalombatta

ELŐFIZETÉSI DÍJ:
egész évre 2600 Ft

FELELŐS KIADÓ:

az Editio Librorum Kft. ügyvezetője

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:
2440 Százhalombatta, Kodály stny. 26.

Telefon-fax: 06/23-354-447**Honlap:** www.stadiumlap.hu**FELELŐS SZERKESZTŐ:**

Fazekas István

ISSN 2063-5389

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Arany Lajos (anyanyelvi lektor)
Bertha Zoltán (esszé),
Bordás Mária (tanulmány),
Czifrik Katalin (közéleti hírek),
Deák Mór (szépirodalom),
Szigetvári József (kulturális hírek)

Ára: 300 Ft

ESKÜVŐI HELYSZÍN

Foglalja le most
20% kedvezménnyel
2014-es időpontját!

SZEKERES JÓZSEF
KONFERENCIA- ÉS RENDEZVÉNYKÖZPONT

INFO:
06 70 394 2440 | 06 70 388 9574
info@korshak.hu
www.szekereskrk.hu

A hirdetés nem teljes körű, a részletekért keresse a Korshak Kft. munkatársait a 06 70 394 2440-es vagy a 06 70 388 9574-es telefonszámok valamelyikén, vagy az info@korshak.hu e-mail címen. Százhalombatta legelegánsabb esküvői helyszíne várja Önt! Az akció 2013. október 31-ig érvényes.

Nestlé
Fitness

miss
AlpeAdria

MEGYE SZÉPE

Helyszín:
Százhalombatta

Időpont:
2013. október 25. 17:00

Programok:
**Forrás Néptáncgyűttes
Street Style Táncsoport
Kiss Alexandra énekesnő
Nyereményjáték**

Közönségdíj:
Hőlégballon jegy (1 óra)

Sztárvendég:
Vastag Csaba

Info:
szekereskrk.hu
info@korshak.hu
06 70 391 6222

SZEKERES JÓZSEF
KONFERENCIA- ÉS RENDEZVÉNYKÖZPONT
2440 Százhalombatta, Szent István tér 12.

